

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS” DE BARCELONA

EN LA SOLEMNIAL RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. ANFOS PAR Y TUSQUETS

EL DIA 30 DE NOVEMBRE DE 1924

BARCELONA

IMPRESA DE LA CASA DE CARITAT : MONTALEGRE, 5

1924

DISCURSOS

LLEGITS EN LA SOLEMNIAL RECEPCIÓ PÚBLICA

DE

D. ANFÒS PAR Y TUSQUETS

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS” DE BARCELONA

EN LA SOLENNIAL RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. ANFOS PAR Y TUSQUETS

EL DIA 30 DE NOVIEMBRE DE 1924

BARCELONA

IMPRESA DE LA CASA DE CARITAT : MONTALEGRE, 5

1924

NOTES LINGÜÍSTIQUES Y D'ESTIL SOBRE
LES INSCRIPCIONS Y CARTES DE CATALUNYA
ANTERIORS AL SEGLE XIVe

Senyors,
Senyors Acadèmichs:

Digué En Maragall, no puch precisar ahont, que no's guanya lo títol de poeta qui sols pot aduhir una poesia, àduch que sigui perfeta, per ço com en nostra vida tots tenim qualche moment d'exceptional tensió inspiratriu. Jutjat talment, lo Mestre en Gay Saber En Joaquim Riera y Bertran, de qui 'm toca a mi, indigne, ocuparne lo silló, mereix plenament lo qualificatiu d'escriptor y literat. No fou a estones que ell escrigué : la literatura fou sa vocació y l'objecte sobirà de tota sa vida. Y com sia que son caràcter dreturer y sa íntegra consciencia no li permeteren may establir aquestes concomitancies secretes, a les quals modernament se'ns vol avesar, entre les lletres y 'l llogre personal, sa bona fe y puresa se fongueren bé en tota sa obra literaria. Sa producció fou extensíssima, abastant la historia, novela, comedia, drama, cançó, faula, poesia lírica, etc., y arréu sempre hi trobèem l'encant incomparable d'una ploma qui flueix lliure, car no la emboten vantolaries saberudes, ni la entortel·liguen fins egoistes. Es son exemple ben oportú per a la actual generació : escrigué fecondament y expontania, no s'exorcà maldant per a superar-se a si mateix.

Aquestes qualitats qui no eren sols literaries, puix li exien de dins, resplendiren netament en sa actuació en lo desvetllament nacionalista de nostra terra, en la qual influí pregona-ment de des les presidencies de la Unió Catalanista, Associació Catalanista d'Excursions, Protectora de la Ensenyança Catalana y també com a redactor de *La Renaxença*. En conjunt, podèm dir que fou En Riera y Bertran una personalitat ben representativa de la fase constituyent de nostra darrera rena-xença, època que ni políticament, ni literaria, ni moral, es estat seguida per cap període constructiu (com sobergament l'apella-ven aquells creyent ésserne constructors), ans per desmoralis-sació y decadença.

I. — INSCRIPCIONS

1. Los textos lingüístichs més antichs qui de nostra terra sien pervinguts fins a nosaltres són los epígrafs llatins. Gravats alguns d'ells ja en la època de la república romana s'extenen per un període tan llarch com fins lo s. x (per ex., la inscripció del Bisbe Servus Dei a S. Feliu de Girona), quan ja feya uns tres segles que nostre romànich català era format. Testimonis foren, donchs, de la naxença de nostra llengua. ¿La fan presentir primer, la reflectexen després? Seria de desitjar, mes apremenos a fer esment que aquest misteri diví que es la aparició de tota cosa, sia ens individual, sia fenomen social, roman tostemps en la ombra embolcallat y en lo silenci. No tenim cap prova fefahent de la època de formació de nostre vernacle y aquelles qui comprenen aytal temps, ço es les inscripcions lapidaries, són en la llengua mare.

Del examen dels epígrafs publicats en gran majoria per Hübner¹ y lo P. Fita² ne ressurte que si històricament llur vàlua es inductable, lingüísticament però, es ben poca. Dexant a part los trencats y malmesos, bona res d'ells es constituída per inscripcions massa curtes per a poder ésser considerades com a textos, y en lo romanent utilisable hi trobèm, en general, redaccions formularies ajustades a patrons que los lapidayres servaven. Es axís que en quant a construcció y estil, les lapides interessants de la província tarraconense y de les Balears dels reculls de Hübner, no passen d'una vintena. Encàra hi ha per a lo filòlech una major adversitat, y es que la Espanya ceterior, y més concretament la tarraconense, fou una de les primeres províncies romanisades, y son llatí epigràfich se mantingué y reproduhí en lo mester lapidench ab una correcció literaria que no iguala cap de les altres nacions y encontrades neollatines. Com fa notar lo professor Carnoy en son estudi sobre les inscripcions espanyoles,³ són les regions central y lusitana, ahont troba hom més sovint distraccions y errades qui denoten lo llenguatge contemporani del poble baix.

2. Malgrat d'aquests mancaments, era de mon interès escatir si entre tota la epigrafia espanyola era possible ovirar qualque peculiaritat en la tarraconense o inferirhi qualque re-

1. *Corpus Inscriptionum latinarum*; Berlín, 1869. — *Inscriptiones hispania christianæ*; Berlín, 1871.

2. *Boletín de la R. Academia de la Historia*.

3. A. CARNOY, *Le Latin d'Espagne*; Bruxelles, 1906.

lació ab nostre romanç. En abdues hispanies lo distinctiu general de les pedres llatines són los arcaïsmes en comparació ab la llengua clàssica literaria, y en aquest punt la citerior ofereix encara més ardit relleu. Confirma açò, quant antiguament y cabal fou romanisada (un segle abans de J. C.), y, ensemps, que'l llatí vulgar, qui fou lo vehícol de la romanisació, servava bona copia d'arcaïsmes, alguns d'ells de provinences osques y umbres. Es axís que a Tarragona y Sagunto són relativament abundosos los datius y ablatius en *-abus* (*libertabus* T. 4306 4332 Catedral; *deabus* B. 4496; *filiabus* Murviedro 3960); trobèm a Sagunto *nobeis* per *nobis* (3871); Barcelona, Tarragona, Cartagena y les Balears sobrepassen, també, les altres regions de la península en seguir la custuma republicana d'evitar la grafia *uu* escrivint *uo* (*saluos* C. 3495; *conditiuom* C. 3444; *duomuiro* B. 4530 S. Felip Neri; *auonculo* Alcudia 3697 T. 4278 Esglesia S. Miquel; *paruom* T. 4137 fonaments Sala Capitular); igual supremacia té la citerior en perpetuar en los primers temps l'arcaïsme *ai* per *ae* (*Naiui* T. 4970 342; *Herai* T. 4970 224, abdues en vasos de terraça rogenca; *Maicia* C. 6257, 4 y C. 3439; *Furiai*; *Secundai* C. 3468 font S. Catarina; *corsyaninai* Sagunto 3903), y, finalment, també portèm avantatge en les flexions corresponents a la declinació semigrega, que trobèm aplicada no sols a noms propis grechs abundosos en la costa mediterrania (gen. *Trophimes* T. 4369 S. Francesch; dat. *Calliste* T. 4418 Capitular; gen. y dat. en *-enis -eni*, *Staphyleni* Almenara 3976; *Faoniceni* T. 4299 Escrivaniés velles; *Spatuleni* Almenara 3978), ans a indígenes (*Douide* gen. *douidenæ* T. 3744 Dominichs) y, aytambé, patronímichs llatins (nom. *Gemelle* T. 4344; *Juliane* T. 4313 Portal S. Antoni; gen. *Valentines* T. 4379).

3. Més interessants per a nosaltres són los vulgarismes. Trobadors en totes les regions hispàniques, com a conduhits pel llatí vulgar, són: la masculinissació dels neutres singulars (*horreus* T. 4174; *munimentus* T. diverses), *i* en hiatus (*Piducius* T. 4118; *Baliarum* Pollença 3695 [aquest fenomen donà nostra y semiconsonant *uinēa* > *uinia* > *uinya*]), lo dip-tonch *æ* grafiat *e* més aviat a Espanya, ahont ja 's troba a la fi del s. I, que a Italia, anch que'ls exemples més antichs no corresponguin a la tarraconense (*seculum* T. EE198, s. II; *Eutychie* B. 6167 Museu, s. II; *Cecilianus* Girona 6180 Museu, s. III), les *p t c f* explosives intervocàliques sonorissades en *b d g v* (*quodannis* B. 4514; *Celtigum* T. 6298 [d'ací prové la grafia de nostres clàssichs *infinít*, *infinída*; en cambi es de notar la persistencia del fonema sórt *icclesia* en lloch de la sonorissació

castellana *iglesia*]), *m n* implosives cauen davant *s i u* (recordèm lo català *coue* per *conve*), y, finalment, la omissió de la *m* final que havia ja suprimida en los polisílaps lo llatí vulgar abans lo període clàssich.

4. En cambi hi ha alguns vulgarismes exclusius de la província tarraconense, o qui, quant menys, hi presenten qualque modalitat o freqüència que podèm considerar com a característiques. En una làpida dels claustrers de la Sèu de Tarragona, 4332, llegim *ipsorum possessio* en lloch de *suum* o *illorum*, demostrant com la força reflexiva de *ipse* començava d'afeblirse fins a fer preveure l'article de les cartes mitgevals llatines y d'algunes encontrades catalanes; a Cella, Terol *BAH*, xxix, 265, trobèm *nepota*, a Tarragona 4084 *mulier*, significant no *mujer*, sinó *muller*, *esposa*. Jatsia la excelència de la escriptura tarraconense, comprovo que en cap altra regió hispànica hi ha tants exemples de *t* finals per *d* (*set* T. 4332; *almatos* T. 4332; *aput* Tortosa 4055 T. 4201 T. 4125 T. 4306; *quit* T. 4174; *quitni* Ampuries 6186; en la cantonada dels carrers d'Hèrcules y Arlet a Barcelona llegim dues vegades *quot*, *at*), lo qual justifica les sordes finals de nostres clàssichs *t* (Ricart) *p* (*sap*) *c* (*cech*), en lloch de les sonores *d b g*, impronunciabls per a nosaltres.

5. Nos distingim, a més, de les altres províncies ibèriques en oferir nostres inscripcions menys exemples que aquelles dels vulgarismes següents: *e* per *i* (emperò *seta* Mallorca 3684; *baselica*, talment com perpetuen cartes nostres del s. ix), *e* per *i* en los datius y ablatius y des lo s. viii àdhuch pel genitiu, *u* per *i* (sols tròp *oplumæ* Valencia 6015; *maritumus* entre Valencia y Tarragona cinch voltes; en cambi no tenim *maximus*, *pluruma*, *pontufex*, etc., tan abundosos en altres regions, y poschim per contra *munimentus* Tarragona quatre vegades, Cartagena, qui a Castella y Catalunya es restat ab *i*, *moniment*), *o* per *au* de provenença *umbra* (*Plotus* Sagunto 3925); *u* per *au* (*clusa* B. 4550, *Cludio* T. 4206), *b* per *v*, escarsa a tot Espanya y més encara en la tarraconense (la confusió entre les dues *b* demostrà Cuervo que era moderna en lo castellà, y en quant al català, malgrat de la opinió apriorística dels gramàtics, jo crech que servèm una distincció), y, finalment, la grafia *ci* per *ti* los exemples lapidaris de la qual pertanyen exclusivament a la Bètica.

6. La relativa parquedat en cometre aquests vulgarismes, llavors corrents, demostra la cura y excelència de nostres epigrafistes, y, en efecte, anch que pels motius aduhits, poques inscripcions merèxin ésser preuhades des lo punt d'esguart retòrich y estilístich, alguna, però, n'hi ha, qui a nostra lloança

se recomana y admiració. Separada la munió d'epitafis breus y dedicatòries polítiques llargues; construïts segons fórmules consagrades; nos resten; a món vijarés, de tota la provincia tarraconense tan solament onze inscripcions dignes d'esment. «Prima inter pares», no precisament per la seva correcció, ans al contrari, per havernos dexat traslluhir diversos vulgarismes dels analisats abans, es la làpida de can Berenguer de Recasens del carrer d'Hèrcules a Barcelona 4514; com sabem es un llegat pels jochs del edil barceloní Cœcilius; es també altre llegat la d'Eyvissa 3664, fet per Cornelius Servinus; són molt extenses y ben redactades, en la commemoració de mèrits públichs, les de Tarragona 4114 Catedral, a Tiberio Claudio Candido pretor de la provincia hispànica citerior, ab gestes bèliques a totes les parts del món romà; T. 4121 en lo port, a Rufo Lolliano, llegat y tribú; T. 4137 Aula Capitular, a Alfidio Urbano; T. 4248 prop lo palau del Arquebisbe, al sacerdot C. Valerio Arabino; axís com T. 4125 Palau Arquebisbal, sentència donada per Noviu Rufus. Les quatre restants són també epitafis funeraris, un en prosa y tres en vers; jo ja sé que es ben possible que si guin copies arranjades de mellores models, mes llur sentiment es tan subjectiu y se'ns expressa axís concretat a la persona enyorada, y tan escultural n'es la forma y exquisida, que sigui lo mèrit d'autor d'ahont se vulgui, jo m'adelit en llur lectura y m'enorgullesch que nos los hagi donats la Catalunya romana.

En una, trobada en lo carrer del Castell a Sagunto 3871, s'hi remembra Fontanus, un jovincel de dinou anys ingressat en la milícia «que les parques cobejoses erraren al arrabaçar ... puix serà home de perpetua fama y futura» (*«cupide | parcae falluntur Fontanum quæ rapuerunt | cum sit perpetuo fama futura uiri»*).

En una làpida de Tarragona 4427, amarada de sentiment, prorramp una viuda «si 'ls mans sabessin com só miserable, menarien mon espòs a la vida ... dolça llum me manca, perdí l'espòs ... heusací sola ta casa, sempre a perpetuitat benhagis caríssim marit» (*«manes si saperent miseram me | abducerent coniugem uiuere ... dulcem carui lucem, amisi ego coniux ... hæc tibi sola domus, | semper in perpetuum uale mihi carissime coniux»*).

Ab una perfecció clàssica y poxança d'expressió punyenta se descapdellen los hexàmetres del epitafi a Fuscus T. 4315 tret de la baxada del Miracle (*«Quisquis homo es queres talem. Subsiste uiator | perlege si memor es.»*) «Quisvulla sies cerca un igual. Atúrat viador, rellegeix si 't recorda.» (*«Fuscus habet titulos, mortis habet tumulum | contegit ossa lapis, bene habet fortuna,*

uálebis. | Fundimus insonti lacrimas, nunc uina. Precamur | ut iaceas placide. Nemo tui similis.») «Fuscus té titols, té la tomba dé la mort; la pedra cobreix sos óssos; bé li es anat a la Fortuna; que li valgui. Per a l'ignoscent hem vessades llàgrimes; ara, però, vins. Preguèm que placevolament jeguis. Ningú semblant teu.»

Mes la joya de la epigrafia tarraconense es la poesia al auriga de Tarragona 4314 Palau Arquebisbal. No res tan perfet en la forma, ni tan prenyat de sentiment s'es escrit jamay en llatí en la nostra terra. Sota la serenitat classica hom hi descela lo cas huma del atleta «qui anch que rude no ignorava lo maneig de la quadriga, y emperò no li fou concedida la gloria de morir en lo circh, ni que la turba li endrecés ses llàgrimes, ans fou retut per infirmitat morbosa, qui ses entràmenes consumí». (*«Nec mihi concessa est morituro gloria circi | donaret lacrimas ne pia turba mihi. | Ussere ardentes intus mea uiscera morbi | uincere quos medicæ non potuere manus.»*) Y ab lo dret que sens dupte l'ha aplaudit en vida, demana al circumstant : — *«sparge, precor, flores supra mea busta uiator | fauisti uiuo forsitam ipse mihi».*

II. — CARTES

7. A més de les influencies autóctones, les quals per ço com constituïen elements de resistencia, havién d'influir més que hom suposa, sobre lo llatí portat a les provincies pels funcionaris oficials, legions, comerciants y pleps colonisadora, llatí qui ja ell mateix, segons la provenença de tots aquests ingredients y la època de la colonisació, ofería principis de diferenciament en les diverses encontrades, una tercera y més poxanta causa diversificadora per a la llengua parlada en ço que hom començava d'apellar Romanía, sobrevingué a primers del s. v ab les grans invasions germàniques arrèu del imperi. La cultura d'aquest s'esfondrà, l'intercambi comercial y literari entre les regions romanes cessa, y la llengua fou sotsmesa en quiscuna d'aquestes, a influencies invasores distinctes. Nostres inscripcions, que fins llavors podíem ab ple dret nomenar romanes, ja no poden rebre aquest qualificatiu, anch que per tradició erudita, durant molts segles, sens dupte fins fa ben poch, continuem escrivintles en llatí. Part elles, no 'ns resta d'aquest període cap testimoni lingüístich directe. Los visigoths ocuparen nostra província, dexanthi un solch tan pregon com es lo *Liber gothorum*, invocat durant molt de temps y ja en període franch

com a norma jurídica; los alarps la attraversaren també, jaquinthi bons rastres lingüístichs, especialment toponímichs; emperò, documents qui 'ns permetin ovirar la gestació de nostre romanç no existexen.

Los segles VI y VII són considerats com los de formació de les llengües romàniques; lo català, sens dupte en sa naxença, oferia minues discrepàncies ab lo provençal, o més propriament ab l'occità o llengües d'och, a la familia de les quals, jatsía que ab diferenciacions progressives, continua sempre pertanyent; origen aquell que no convé may oblidar, abans de titllar en documents antichs de provençalismes, fenomens qui són, per ço mateix, íntegrament catalans. Alguns romanistes creuen que nostra llengua es un dialecte provençal transportat ací durant lo s. VIII. No sé veure per què la hispania citerior, més antiga en romanisació y cultura que les terres de la Galia, essent estades abdues conquerides quasi al mateix temps pels visigoths, y attraversades la Catalunya vella y la Occitania també simultàniament pels alarps, havia de rebre precisament son llenguatge d'aquesta encontrada. Lo natural es que reaccions lingüístiques pariones formessin alhora, per totes les terres d'och, la llengua una qui 's dialectalisà després.

8. En totes les novelles nacions romàniques los documents en vulgar triguen molt a aparèixer. Los francesos poden vantarse de sos juraments d'Estrasburg del any 842, mes són brevíssims y no són seguits fins cap al 900 per vintinou bordons de la *Cantilena d'Eularia*. Los italians no tenen fins al 960 dues fórmules testificals dins textos en llatí; les cartes asturianes y lleoneses donen sols fragments en vulgar en lo s. IX, les rhètiques en lo s. XII, lo portuguès fins a la fi del XIII y los documents del rumanès no ixen fins al s. XVI. En quant al provençal, C. Brunel (*Romantia*, XLVIII, 335) acaba de demostrar la exageració de voler veure frases vulgars entre llatines a mitjans del s. X : los primers documents llatins qui 'n contenen són los juraments del Castell de Lautrec (Tarn), 985-989, y dels vescomtes de Narbona vers 1020. Lo primer document íntegrament provençal es lo jurament a Guillèm IV de Montpeller en 1059.

9. Respecte a nostra llengua, ací com arrèu, les cartes mitgevals foren durant los primers segles escrites usualment en llatí. Malhauradament, sia per la major cultura que França assolí des lo s. VIII ab Carles Martel, Pepí y Carlemany, sia per nòstre endarreriment en la edat moderna, no foren escrits, o més probablement no són estats conservats fins a nosaltres,

documents originals de les èpoques merovingia y quasi puch afegir carolina. Jo no conech en nostra terra cap document llatí anterior a 804, anch que m'après a declarar que a causa de la incompleta recerca de nostres arxius podria ésser que existís.

Lo cartulari d'Alaó ofereix cartes de donació atorgades pels comtes Bigo, Berenguer, Galind en 806-814, 823-826 y 835-841, redactades, però, en la cancelleria de Tolosa; lo de Tavernoles ne conté una del Comte Fredol de 815, lo de Gerri comença en 859 ab una carta del Comte tolosà Ramon I; però tant aquests com los demés cartularis de nostra terra, ço es los d'Urgell, Elne (avuy perdut) Exalà, S. Cugat, Santes Creus o Llibre Blanch, Vallbona, Pedret, etc., són copies de documents fetes tot lo més enllà en lo s. XII, sovint en lo XIII y XIV copies qui conserven tota la autoritat històrica, mes que des lo punt d'esguart de la lingüística deuen ésser dolorosamente apartades, per quant los casos en que ensemps possehim los originals, proven que'ls copistes corretgíen a voltes ço que ells creyen falliments ortogràfichs y sintàctichs, però que, com veurém, no sempre ho eren, apart que los barbarismes llatins sovint celaven formes catalanes.

No podèm, donchs, fiarnos del *Cartoral de Carlemany* de la Catedral de Girona (s. XIII en sa primera part ab documents de des 818 a 1158), ni de la *Crònica dels Reys Frànchs*, (que sols conservèm en alarp). Tampoch a causa de la provenença no catalana de llur composició, dels Còdexs urgellench y gironí dels Comentaris al Apocalipsi de Beatus de Lièbana, ni dels Tractats Patrístichs de 938 (Arx. Seu Urgell), de caligrafia visigòtica, escrits en escoles castellanes, ni de la carta de donació firmada pel Rey Ramir d'Aragó en 1040 existent en dit Arxiu, de caràcter visigòtich escrita a Aragó, ni de mant altre, per altra part prehuadíssim document històrich. (Cf. Mn. Pere Pujol, *De Paleografía visigòtica a Catalunya*, BBC, 1917.)

10. Concretantnos als documents originals que he pogut estudiar, y que repetesch no són los únichs existents avuy, no cal ponderarne llur importancia lingüística, no sols per ço com fins a mitjans del s. XIII, són testimonis coetanis y exclusius de tot nostre període preliterari, ans aytambé, car los successius revelen nostra llengua més francament y expontania, lliures llurs escribes de preocupacions erudites y literaries, y omplint redaccions d'instruments jurídichs, comercials y casolans en que la importancia del acte exigía ans feheltat y exactitut a la manera comuna y popular de designar les coses, que forma y estil acurats. Es per açò que N'Alart y En Miret los recomanen

dé preferència a les obres literaries per a descelar les palpitations vives de la llengua. Mes en aquest punt, anch que regonexentlos la rahó, cal fer algunes distincions. En quant a llur context los documents originals catalans poden ésser departits en : α) juraments, donació y retiment de treves fermes, enfranquiments, albarans, vendes, testaments, etc., qui a poca diferència sempre serven fórmules estereotipades; β) cartes dotals y de fundació, juhís, clams, remembrances, memories, conveniencies, querimonies, y més tart manaments: reyals y tota mena de lletres, les quals contenen necessariament ampla fraseologia y popular. En quant a llur provenença, cal estimarles segons si foren redactades en una cancelleria reyal o merament comtal, o per notaris públichs, monestirs, esglesies o particulars. Llur válua es distincta. Per a la ortografia consider com a proves de major excepció les de bones cancelleries y de particulars instruhits, y aprofitaré aquesta avinentesa per a afirmar que aytals documents qui coincidexen ab les obres de literatura contemporanies, no denoten un caos, ni adhuch indecisió ortogràfica com modernament s'es escrit y s'es donat com a admès al voler normalisar nostra ortografia. No : lo mateix que la morfologia, la sintaxi y l'estil, embastardirem y cuydarem perdre la ortografia ab la decadença literaria. Analisant les obres de Lull, Eximeniç, Muntaner, Martorell, Metge, etc., axís com aquests documents cancellereschs y lletres cultes, veyèm que quiscun d'ells s'ajustava usualment a una norma ortogràfica, que les sengles normes de la mateixa època convenien, que hi havia vacilacions en les grafies d'alguns fonemes nous no heretats del llatí, vacilacions que dins lo temps mostraren tendència a unificarse, exactament, però ab menys desigualtats encara, que altres llengües neolatines, y finalment, que es en loes mss. més antichs, y si es possible originals, ahont les grafies dels autors aparexen tan regulars que no es possible duptar que eren segurs com escrivien, y es en les copies successives ahont se van introduhint diferenciacions y disbarats. (Cf. A. Par, *Sintaxi de Bernat Metge.*) Axís, donchs, aduhir una cita de tal autor per a demostrar tal forma es una generalisació que no podèm admetre. Cal arribar a la certesa moral sobre sa manera consuetudinaria, ésser ben cert de la interpretació paleogràfica, concedir un marge d'errades de mà que avuy també fem, y hom veurà com lo maremagnum ortogràfich en nostre període clàssich no es existit may.

Si los documents, donchs, cancellereschs són de bona prova ortogràfica, no ho són pas, y jo m'après a rebutjarne los testi-

monis, los provinents de les corts menors, monestirs secundaris, notaríes de llochs apartats, y sobretot, d'homens de les viles, y disposicions testificals. L'lor cultura era molt menor, la majoria dels atorgants no sabien pas d'escriure, y lo mateix escriba possehia una instrucció molt migrada. Però precisament en lo mateix grau que no constituïen prova ortogràfica són aquests documents sens parió com a testimonis fefahents de la fonètica, morfologia y àdhuch sintaxi de la llengua parlada. Són les matexes dificultats y errades en la representació dels sons, les qui nos descelen la fonologia d'aquell temps, y les raretats de les flexions y mal girbament de les frases, les qui nos fan ovirar quelcom de la morfologia y construcció. En aquests punts llur testimoni es sens par, y ells són los qui 'ns faran majors aportacions per a l'examen fonètic y morfògic que cal fer prechir a la estimació literaria d'alguns d'ells; com a primera intenció n'haurèm lo llogre d'incorporar fonemes nostrats y morfemes al patrimoni de la filologia romànica, ben provehida de dades experimentals de quasi totes les llengües menys de la nostra, y més encara, d'avençar y fixar per alguns d'ells, la data de llur aparició; com a segona intenció, per a nosaltres ara més interessant, constatarèm que molts dels disbarats llatins y catalans imputats a estulticia dels escribes, tenen una perfeta explicació en la evolució del llatí vulgar, que des lo temps del imperi fou verdaderament per uns quants segles la parla viva, y que, lluny de constituir tares literaries, nos donen precisament, anch que ab un retard de tres segles si més no, la única clau qui 'ns apropa a desxifrar la formació del català nostre. Y no cal afegirhi com a tercera, en quina guisa la classificació de les tares, separantne aquelles lingüísticament rahunades, nos aydarà al justipreu estilístic.

II. He treballat sobre cinch cents sexanta documents originals publicats per : J. Miret y Sans, paleògraf exacte y historiador erudit, a qui tota llohança es poca, y qui féu conquerir a aquesta Acadèmia la honor d'ésser son *Boletín* la publicació capdalt ahont més y mellors documents mitgevals són estats reproduhits (cf. volums 6, 7 y 8, a més, ses obres, *Vizcondado de Castellbó*; *Antichs documents en L'engua catalana*, *Revue hispanique*, XIX, 1908).

Mn. Pere Pujol, qui ab sa aportació de textos del Urgell ha fet a mans dels lletraferits una colecció única en quant comprèn escrits de baxa redacció, y, en conseqüencia, expontàniament catalans (*Documents en vulgar dels s. XI, XII y XIII, de la Seu d'Urgell*; *Estudis romànichs*, 1917.)

Ferran Valls y Taberner, qui, per a sos sòlits treballs històrics, publicà en sa monografia sobre 'l Pallars y Ribagorça, sis cartes originals, fora de cinquanta sis copies cartularies, que he estudiades aytambé, axís com son *Recull de documents y estudis*, ab set originals.

Del Pare Pasqual he examinat un document de S. Eugenia d'Olià, Bellver, publicat en les *Memorias de la Real Academia de la Historia*, IV, 1805, pl. 56; de N'Alart sols un document de la Grassa del s. IX, transcrit en la *Soc. Agric. Scient. & Litt. Pyr. Orient.*, dolentme de no haver tingut avinentesa d'escorcollar ses transcripcions en la *Revue des Langues Romanes* per manca d'exemplar de la edició íntegra; de les *Layettes du Tresor des Chartes*, dues cartes; del erudit literat Moliné y Brasés, son document de la Esglesia de Serrabona de 1139, reproduhit en lo *Boletín* d'ixa Academia (1907, n.º 26); de Mn. Serra y Vilaró un original del arxiu de Cardona, transcrit també, en dit *Boletín* (1908, n.º 29); y per fi, de M. Milà y Fontanals, la *Lletra de 1239* que publicà en la *Revista històrica* de 1876.

FONÈTICA

12. Durant lo període imperial lo vocalisme llatí experimentà cambis pregons, un d'ells essent la assimilació de *i* e, qui foren abdues pronunciades *e*; ja ho hem vist en les inscripcions. Donchs los escribes també nos ho confirmen, essent aquesta la causa de llurs grafies: *genetricis* (833 Lillet), *vaselica* (835-41 Cart. Alaó), *Barcelona* qui 's presenta en aquesta forma al costat de la usual *Barchinona* en 1262 (Sèu Barcelona), *maneges* (segona meytat s. XIII, Test. Llobet B.), etc.

13. La *i* fou molt respectada en romànich. Emperò es substituhída per *e* en *antestite* (833 Lillet), *crestianisme* (1257-69 Lletra Vilamur-La Sèu, exemple aquest qui perdurà llonch temps en nostra literatura y es arribat en llengua parlada fins a nosaltres), *mesatge* (*missaticus*, 1257-69 Lletra Serò-La Sèu), *confermets* (1262 Lletra Cervelló Barcelona), *fermar* arrèu, *mescions* (1278 Despeses Palet Sèu Barcelona).

14. Lo diptonch *æ* ja en lo s. I era passat a *ē* pronunciada *e*; seguint aquesta tradició es general la *e* simple en tots nostres documents, no essent, donchs, tampoch mancamment de nostres escribes que adoptessin una grafia conforme ab la pronunciació de feya vuyt segles.

15. No podent pronunciar *w* germànica, fou substituhída en nostra terra per *g*, *guadell* (1005 Esc. venda I. E. C.), qui s'ex-

pandí també a mots llatins (*habui, volui* > *hagui, volgui*). En 839 Seu Urgell, trobem, però, servada encara la grafia visigòtica *Uuardia* per *Guardia*.

16. A despit d'una tendència umbra vers la *o*, lo diptonch *au* persistí en la pronunciació llatina, y àdhuch fou augmentat per la vocalisació de la *b*, *laborare* > *laurar* (s. XII, Clams S. Pere d'Escales), o desaparició de la *u*, *auunculus* es convertí en *auncle*, en un document tan tardà com a meytat del s. XIII (Rendes d'En R. Salrà). Mes des lo començ del període romànich la *o* fou expandida arrèu; deyen ja *or, coses, roberies, odir, oir* (s. XIII Pellicer). En català, però, les arrels de *au* eren pregones; en nostres documents y en nostra literatura, durant molt de temps perdurà *aur*; en una venda de 956-986 (S. Llorenç de Munt A. C. A.) llegim *resclausa*, en 1200-10 (Greuges Lobeira) *ausir, rauberies*, y cas més notable, en aquest mateix y en altre de 1190-1210 (Clams Templers) encara consta *causes*.

17. La fonètica comparada classifica la *l* catalana com a velar, y, en conseqüència, vehina de la vocal *u*; també era aquest lo sò de dita consonant en llatí vulgar. No cal, donchs, veure influències provençals ni franceses al trobar en passatges catalans *autre* (s. XII Clams Escales, 1211 Retiment Cast. Llorenç, 1244 Treves Urgell-Foix), *malaut* (mitjans s. XIII Rendes Salrà), *malaute* (1250 heretges La Seu), *Gauceran* (s. XII, Torts esglésies Urgell), *malautia* (1289 Demandes marmessors Barcelona). Són a notar les grafies *alre, alres* (1248 Donació Susterris), y sobretot, *aultre* (1215-30 Lletra Tarragona), qui nos dona lo procés fonològich. Usualment, però, la forma es *altre*; en los passatges llatins sempre la *l* es mantinguda.

18. Les oclusives sordes *p, t, c* interiors entre vocals passaren a les sonores corresponents *b, d, g*, ço es, s'endolciren (*pacatus* > *pagat*). Meyer-Lübke en un treball publicat enguany (*RFE*, 1924, 1.ª) afirma que la transformació no s'era verificada encara durant la ocupació alarp, y jatsia que 's referexí al castellà, nostra *xurriaca*, ab *c* provinent del alarp, sembla autorisarnos a enclourehi la Marca Hispànica en lo temps en que fou invadida, ço es lo primer terç del s. VIII. Rastres posteriors trobats en nostres documents semblen en efecte confirmar la tardania de la transformació: *Nokera* (1029 Alou Pallars), [no aparexent *Nogera* fins 1144 (Cessió terres A. C. A.)], *concosto* (1038 Venda A. C. A.), *paccatas* (1194 S. Llorenç de Bagà). En cambi, ja en 1190-1210 (Clams Templers) *pagads*, y en 1289 (Demandes marmessors Seu Barcelona) *tudor*, que avuy pronuncièm malament *tutor*.

19. Quan dites oclusives són finals, tant en francès, com en provençal, com en català són sempre sordes. Com que no podem pronunciar la *b*, *d*, *g* finals, la ortografia verdadera catalana adoptà ja ben aviat les grafies corresponents als fonemes que en realitat pronunciem, ço es, *p*, *t*, *c*. Així sempre s'escriu, y hem d'escriure, *sap*. *Ricart*, *conech*, y açò explica los casos llatins y catalans següents : *illut* (833 Lillet), *feneschat* (1036-79 Placitum La Sèu), *pintat* (1239 Inventari mobles Sèu Barcelona), *loc* (1239 Lletra Za Portela A. C. A.), *trop* (id.), *bispat* (1244 Treves La Sèu-Foix), *marit* (s. XIII Rendes Salrà), *sap*, *puget* (1257-69 Lletra Serò-La Sèu), *tenc* (1278 Despeses Palet).

Emperò, aquest resultat no fou assolit sens vacilacions, com es sempre lo cas en materia lingüística, y exemples de les sonorizacions, qui no eren pronunciades talment, són : *pleid* (Placitum 1036-79 La Sèu), *Lubregad* (1061 Cessió terres A. C. A.), *podstad*, *alberg*, *ag*, *pug* (1080-95 Memoria rancures), *prob*, *meitad*, *cab* (s. XII, Clams Escalas), *merciud*, *blad* (1180-85 Rendes templiers Cerdanya), *cub* (1153 Testament A. C. A.), *amig* (1239 Lletra Za Portela A. C. A.), *log* (1244 Treves La Sèu-Foix), *preg* (1257-69 Lletra Batlle La Sèu), *ueritad* (1273 Prometença Ramoneda), *ting* (1297 Carta penyora Sèu Barcelona) exemples qui nos ensenyen com a finals les sonores interiors en que, com hem dit abans, foren convertides les sordes intervocàliques (*amicu* > *amigu* > *amig*).

Podem afegirhi los participis : *pagad* (1190-1210 Clams templers), *honrad* (1239 Lletra Za Portela), *oid* (1243 Contenció Organyà), *jurad*, *demanad* (s. XIII, testimoni Pellicer Tàrrega), *tocad*, *conegud*, *departid* (1244 Treves La Sèu-Foix), *posad* (1257-1269 Lletra Vilamur), *parlad*, *trameled* (1257-69 Lletra Batlle Arches).

Tots aquests exemples són de sordes llatines devingudes finals y representades per sonores. Mes també trobem sordes llatines primaries finals absolutes : *ud* (833 Lillet), *capud* (839 Urgell), *afrontad* (1030 Donació A. C. A.), o seguides de *s* : *princebs*, *particebs* (839 Urgell), *deincebs* (1107 Jurament feudal La Sèu). Es de notar que la majoria de documents ahont trobem aquestes *b*, *d*, *g* finals són de ínfima redacció.

20. Una de les característiques del català qui 'l diferencien àdhuch del provençal es lo pas de *t*, *d*, *ts* finals a *u* (*amatis* > *amatz* > *amau*; *pace* > *paz* > *pau*). Es així que avuy dihem *seu*, *pau*, *sèu*, *podèu*, *guièu*, *Guereu*, *devèu*, *tramelèu*, *manèu*, *siguèu*, *plau*, etc. Es remarcable, però, que trobem les formes intermitges : *fed* (1072-99 Jurament Bernat Guillèm), *paz* (1133 Ju-

rament Pere Ramon, La Sèu), *fez, faz* (1075-99 Jurament Guillem Ponç), *set* ([*seu*] : 1257-69 Lletra al Bisbe Abril y Clams Escalas s. XII, La Sèu), *sed* (1244 Treves La Sèu-Foix), *feuz* (coexistint *u z*, 1190-1210 Clams Templers), *podex* (1200-10, text aprovençalat, Greuges Lobeira), *guidetz, Guerad* (1211, Retiment Castell de Llorenç), *deuetz, trametatz, manatz* (mitjans s. XIII Rendes Salrà, Sèu Barcelona), *siatz* (1257 Lletra P. de Berga), *saludez, facaz* (1257-69 Lletra al Bisbe Abril), *apavelaz, plad* (1257-69 Lletra Vilamur), *plat* (1257-69 Lletra Serò-La Sèu), *trobatz* (1306-09 Lletra al Rey Jaume II).

Aquest darrer exemple prova com lo fonema antich persistia encara en lo s. XIV, axís com les *Rendes d'En Salrà* y altres documents, que era ben expandit al s. XIII a Barcelona y altres llocs allunyats, com Provença.

21. Sembla que ja al s. II *t* davant *i, e* en hiatus començà de perdre sa vàlua dental y 's palatalisà : *oratio* > *oratsio*. En castellà la evolució prosseguí fins a *z*; en català fins a *s* sorda. Denoten nostra pronuncia innombrables grafies que trobem arrèu en los passatges llatins : *eciam, stacione, inquietacione* (833 Lillet), *inmelioracione* (951 Donació Comtessa Riquilda, Sèu Barcelona), *gracia* (996 Conmutació A. C. A.), *donacionem* (1008 Venda A. C. A.), *leccionero* (1064-1104, Testament S. Llorenç), *tercium* (1095, Conveniencia Urgell-Foix), en guisa que en nostres documents la *c* per *t* es ço normal. Demostra lo sò de *ciò* la grafia *z* en *manzonem* (865 Grassa) per *mancione*, com una copia antiga corretgeix.

Es notable la persistencia erudita de Lull en servir en redacció catalana la *t* de *oratió*.

22. En llatí clàssich lo sò *h* velar sórt era usualment representat per *c* y en alguns casos per *qu*. Lo sò *g* velar sonor era grafiat *g*. Mes en la època imperial davant *e, i* la *h* se palatalisà devenint *ç* (*ch*) en alguns punts de la Romanía, y, en altres *c*, y la *g* devingué parionament *j* y *g* castellana. Jo crech que en nostra regió los sons foren *xixeró, germanus*. D'aquests sons afeblits ne resultà que quan los escribes volgueren indicar los sons forts y sórts clàssichs apelaren a *ch*. Es per aquest motiu que trobem : *parrochia* (833 Lillet), *Barchinonense* (898-917 Carta esponsalicia, Barcelona), *Richildis* (951 Donació Comtessa Riquilda, Sèu Barcelona), *michi* (1008 Venda A. C. A.), *achelas* (1075-99 Jurament Guillem Ponç), *nichil* (1095 Conveniencia Urgell-Foix), *che* (1094-1110 Conveniencia Artall-Bernard), *chi* (1131 Jurament Mir Guitart, La Sèu); y, extenent a voltes indubudament la *ch* davant *a, o, u* : *choronato* (839 La Sèu), *feneschat*

(1036-79 Placitum, La Sèu), *eschudellas* (1064-1104 Testament S. Llorenç), *vacha*, *chapras* (1064-1104 id.), *chausas* (1190-1210 Clams Templers), y també *qu* : *quoooperante* (839 La Sèu).

De des principis del s. XIII hem nota la desaparició d'aquesta forma, exceptats: los títols devinguts tradicionals, com *Barchinona*.

La pronuncia de la *c* sorda llatina es demostrada per sa substitució per *k* : *ke*, *kòm* (1036-79 Placitum, La Sèu), *kasa* (1005 Venda I. E. C.), [però *casa* (956-986 Venda S. Llorenç de Munt; en aquesta paraula d'origen osch es molt freqüent la *k*)], *kastellionem* (898-17 Carta esponsalicia A. C. A.). També ensenya lo sò de *c* que substituhexi a *qu* : *condam* (1018 Venda I. E. C.)

23. Vers la fi del imperi *l* seguida de *i*, *e* en hiatus se palatalisà, adquirint *ï* *ë* una matexa vàlua fricativa palatal y : *jil-ya*. Més encara, per una palatalisació secundaria l'aplech *k'l* (*auricula* > *auric'la*) donà també *l* (*orella*), y aytambé la *l* doble arribà al mateix resultat en nostra llengua (*bella* > *be'la*, *caballu* > *cava'l*).

En aquest cas sí que podem afirmar que'ls escribes catalans duptaren molt en la grafia corresponent, indecisió però, que no es de meravellar, per quant s'encontraven ab un fonema qui no era representat pel alfabet llatí, únich que tenien.

Al interior de paraula trobem primerament y usual *li*, tant en text llatí com en català : *lilicito* (833 Lillet), *paliarensis* (839 La Sèu), *pareliadas* (996 Conmutació A. C. A.), *parilio* (*parell*, 1029 Alou A. C. A.), *maliol* (1033 Pignoració A. C. A.), *tovalies* (1064-1104 Testament S. Llorenç de Munt), *filio* (1080-95 Rancures I. E. C.), *filia* (1131 Jurament Mir Guitart). Més rarament *ly* : *baralya* (s. XIII Testimoni Pellicer Tàrrega), *calyadel* (id.), *aparelyat* (1257 Lletra S. Llorenç de Munt).

A mitjans del s. XII *li* disminueix y augmenten, en cambi, les grafies següents, exclusivament en redacció catalana, exceptat lo primer exemple:

l sola. — *malolo* (1043 Venda Organyà), *cavaler* (1088 Testament A. C. A.), *afolada* (s. XII Clams Escalas), *folees* (id.), *oueles* (s. XIII Clams Ayguatebia), *filis* (1211 Retiment Castell Llorenç), *ola* (1239 Inventari mobles, Sèu Barcelona), *touales*, *toualons* (id.), *ueles* (id.), *capela* (1242 Greuges Puigfalconer), *muler* (1250 Informació heretges La Sèu), *falits* (s. XIII Rendes Bergades Solè, Sèu Barcelona), *galines* (id.), *noueletat* (1257-69 Lletra Araós-La Sèu), *melor* (1257-69 Lletra Llordà al Bisbe Abril, La Sèu), *palàrs* (id.), *cervelo*

(1262 Lletra Guillèm Cervelló, Sèu Barcelona, en lo mateix document que *Cervilione* en llatí), *meloramènt* (1278 Despeses Palet, Sèu Barcelona), *Fonolar* (1293 Lletra Sèu Barcelona), *Senteles* (id.), *vermela* (s. XIII Testament viuda Llobet), *fila* (id.), *diluns* (1306-09 Lletra a Jaume II).

il, yl. — *oveiles* (Robaríes Ostafranchs, s. XII), *roseillo*, *paillars* (1251 Lletra Lliri, La Sèu; ab la advertència que en aquests dos noms trobem *i* ab *ll*), *cascaills* (1257 Lletra S. Llorenç de Munt), *mayla* (1289 Demandes marmessors, Sèu Barcelona), *mayler* (1300 Lletres Vescomte Cardona), *Senteyles* (id.).

y sola. — Mostrant ab lo afebliment de la lateral a la fricativa una pronúncia molt extesa a Catalunya y Àsturies, y que Castella està adoptant modernament ab la *l* provinent de doble *l* intervocàlica : *cenayes*, *cuyeres*, *cuyerser*, *tayar* (1239 Inventari mobles, Sèu Barcelona), *pareys*, *puyera* (s. XIII Rendes Solà, Sèu Barcelona), *muier* (s. XIII Rendes Salrà, Sèu Barcelona).

Totes aquestes vacilacions foren necessaries per a adoptar definitivament les dues *ll* en representació d'un fonema prepalatal sonor, distint del velar que en llatí clàssich designaven; mes lo català y castellà assoliren en açò un resultat gràfic molt més clar y rahonable que'l provençal, francès, italià y portuguès.

¿Quina es la data de la aparició escrita de la *ll*? N'Alart y En Miret assenyalen a mitjans del s. XI; potser es gosadía meva dir que la puch avençar una mica; la trop en mot català en 1029 (Donació A. C. A.), *uxella*. Rebutx *mallo* (863 Juhí d'Olià, Bellver), *kastellionem* (898-917 Carta esponsalicia A. C. A.), per ço com la desinència d'abdós mots traheix aguisament llatí.

Un colp iniciada, l'expandiment de *ll* es progressiu y continuat : *scudellas* (1038 Impignoració A. C. A.), *trilla* (1043 Venda Organyà), *callerols* (1064 Donació S. Llorenç de Munt), *estollo* (1064 id.), *eschudellas* (1064-1104 Testament S. Llorenç de Munt), *guillelm* (1080-95 Rancures I. E. C.), *pelles* (1088 Testament A. C. A.), *gallines* (XI fi, Censos Organyà), *parellada* (1152 Venda I. E. C.), *sella* (1167 Venda I. E. C.), *vullen* (1211 Retiment Castell Llorenç), *aparellat* (1257-69 Lletra Llordà, La Sèu), *capella* (1257-69 Lletra del Bisbe Abril, La Sèu), *caualler* (1297 Penyora Murcia, Sèu Barcelona), *Guillema* (1300 Lletra del Vescomte de Cardona, A. C. A.)

24. En fi de mot no es més tardana la aparició de la *ll*, car en 1036-79 (Placitum La Sèu) trobem *Gonball*, y en 1080-95 (Rancures I. E. C.) *Arnall*; apar, emperò, que sa difusió fou

més lenta, per ço com al costat d'una *l* sola: *guadel* (1005 Venda I. E. C.), *el* (1036-79 Placitum La Sèu), *Olmattel* (1041 Venda S. Llorenç de Munt), *castel* (s. XII Greuges esglesies La Sèu), *urget* (1257-69 Lletra Batlle La Sèu), *capel* (1239 Inventari mobles, Sèu Barcelona), *uel* (id.), *porcel* (1242 Greuges Puigfalconer), *bel* (id.), *pol* (s. XIII Rendes Solà, Sèu Barcelona), *Rosset* (s. XIII fi, Remembrança, Sèu Barcelona), *granel* (s. XIII fi, Testimoni Pellicer, Tàrraga), *sols* he llegits, llevat los dos mots citats ensús: *briall* (s. XIII fi, Testament Llobet), *pareyll* (id.), *conseyll* (1300 Lletra Vescomte Cardona A. C. A.) (A notar que en los dos noms darrers havèm y ab *ll*, ço qui en gran manera lleva llur força provatoria).

Trobèm *nyll* (1306 Lletra a Jaume II) ab *yl*, ço qui fixa la pronuncia de *null*, la qual no era *nil* com modernament alguns volen reviure. Convé notar la grafia, constant en aquesta època, de *el* per *ell*, per ço que veurèm després.

25. La *l* inicial no compareix fins molt tart; emperò Meyer-Lübke, fonamentatse en la grafia *l* sola per *ll* en l'interior de paraula, com venim de veure, creu juhiciosament que, malgrat que no ixi en la ortografia, fonològicament no pot pas ésser admès que no existís en la pronunciació molt abans de la fi de la edat mitjana: *Lubregad* (1061, Cessió terres A. C. A.), *luin* (s. XII, Clams Escalas), *libre* (id.), *leua* (s. XIII, Clams Ayguatebia), *letres* (1215-30 Lletra Tarragona), *loc* (1239 Lletra Za Portela), *loga* (1280 Demandes marmessors, Sèu Barcelona), *luyn* (1306-1309 Lletra a Jaume II).

26. Parionament a ço que hem vist ab *l*, los aplechs llatins *gn*, *nn*, axis com *n* seguida de *i* e en hiatus devingueren *vi*: També ací costà als escribes de transcriure un fonema, la grafia propria del qual lo llatí no'ls donava.

Trobèm, abans que tot, la ortografia llatina en: *agnet* (1180-1185 Rendes Templers Cerdanya), *cerdaniola* (839 La Sèu), *bannieres* (1041 Venda S. Llorenç de Munt), *peniora* (s. XIII Clams Ayguatebia), *senier* (1257-69 Retiment treves, La Sèu).

Departintse de ço qui sembla tradició llatina, registrèm les grafies:

n sola. — *an* (1244 Treves La Sèu-Foix), *anel* (1230-60 Crèdits Bondia Barcelona), *anelet* (id.), *senor*, *sener* (1257-69 Lletra Araòs-La Sèu).

in. — *seinner* (1211 Retiment Castell Llorenç), *seinor* (1215-30 Lletra Tarragona), *ainels* (1242 Greuges Puigfalconer), *seinor* (1230-60 Crèdits Bondia, Sèu Barcelona), *meins* (id.).

yn. — *leyn* (1230 Lletra Za Portela), *áyns* (s. XIII Rendes Solà, Sèu Barcelona), *meyns* (íd.), *seynor* (1306-09 Lletra a Jaume II), *seyrna* (íd.).

i sola. — *aiels* (s. XII, Robaríes Ostafranchs), *seior* (1257-69 Lletra del Batlle de La Sèu).

y sola. — *ayels* (s. XIII, Rendes Solà, Sèu Barcelona), *seyor* (íd.), *leya* (1230-60 Crèdits Bondía, Sèu Barcelona).

nn. — *redonno* (1064 Donació I. E. C.), *enganno* (1095 Conveniència Urgell), *organna* (1243 Contenció Dezcamp), *anns*, (s. XIII, Rendes Solà).

ig. — *seigor* (1257-69 Lletra Serò a La Sèu), *seiger* (íd.).

La primera vegada que sóch encontrat *ny* es en 1230-60 (Crèdits Bondía, Barcelona), *senyor*. Seguexen : *senyoria* (1257 Lletra S. Llorenç de Munt), *senyor* (1293 Lletra de Berenguer, Sèu Barcelona), *guanyare* (1297 Penyora Murcia, Sèu Barcelona), cobrant fort expandiment en lo s. XIV.

27. Quasi cap dupte oferexen los documents respecte a la *x* catalana, quan aquesta representa lo sò prepalatal xiulant sórt; aquest pot provenir dels fonemes llatins següents : *x* (*taxu*), *sc* (*pisce*), *ps* (*capsea*), *ssy* (*bassiare*), *sti* (*angustia*). En tots ells, los escribes esmercen la simple *x* sens acompanyarla de *i*: *exada* (1029 Alou Pallars A. C. A.), *uxella* (íd.), *texa* (1043 Venda Organyà), *exient* (1085 Testament A. C. A.), *lexe* (1115 Conveniència I. E. C.), *exides* (1190-1210 Clams Templers), *caxa* (1239 Za Portela), *lexarets* (1257-69 Lletra Llordà, La Sèu), *exire* (1297 Penyora Murcia, Sèu Barcelona), *aparexeran* (1273 Esmena de torts Ramoneda), *tixidor* (s. XIII fi, Remembrança, Sèu Barcelona), *exovar* (1300 Lletra Vilamur a Jaume II); a la final tenim axis mateix *x* sola : *matex* (1257 Lletra S. Llorenç de Munt), *pux*, (1257-69 Lletra Seró La Sèu). Com a variants sols puch registrar *Guncher* (1043 Venda Organyà), *essir* (1242 Greuges Puigfelconer).

28. Es en los fonemes representats avuy per *tx* y *ig* final, de sò africacat sórt, *é* (*esclétxa*, *raig*), y en los corresponents sonors, que grafièm *tj*, *tg* internes, *ʃ* (*viatjar*, *pitgis*), ahont observèm gran indecisió. *Dy*, *gy*, y post-tòniques entre vocals, vers la fi del imperi devingueren en llatí vulgar *y* (*podiu* > *poju*, *corrigia* > *correya*), d'altra part lo sufix *aticu* per *adyu* resulta *atge*.

Trobem molts casos ab la *g* sola : *migo* (973 Venda S. Llorenç de Munt, redacció llatina), *pug* (1080-95 Rançures

- I. E. C.), *mig* (1180-85 Rendes Templers Cerdanya), *miga* (1239 Inventari mobles, Sèu Barcelona).
di. — *midia* (1180-85 Rendes templers Cerdanya).
i sola. — *puio* (1064 Donació S. Llorenç de Munt) y jasía de provenença no llatina *axias* (1268 Remembrança mobles, Sèu Barcelona).
yt. — *miyt* (s. XIII, Rendes Berga des Solà).
t sola. — *mit* (s. XIII, Rendes Berga des Solà).
Anch que ab *y*, la ortografia actual està representada ja per *mayg* (1300 Lletre Esquerrer al infant Jaume).

ŷ:

- Usualment trobèm la simple *g*: *migera*, *migeres* (1153 Testament A. C. A.), *miganseres* (1278 Despeses Palet).
Mes també anotèm:
ch. — *publiches* (1190-1210 Clams Templers).
dg. — *missadges* (1072-99 Jurament feudal Guillèm).
y sola. — *Siyar* (XIII fi, Remembrança, Sèu Barcelona).
ty. — *jutyats*, *jutye* (XIII fi, Remembrança, Sèu Barcelona).
Y la ortografia actual *tg*. — *jutges*, *usatge* (1293 Lletre Fonolar, Sèu Barcelona), *homenatge* (1297 Carta penyora).

MORFOLOGÍA

29. La *m* final, llevat en qualques monosílaps, dexà d'ésser pronunciada, anch que fos escrita, molt aviat en llatí, y aquest es lo motiu que nostres escribes molt sovint expontàniament la ometin en l'accusatiu singular, jatsía que altres vegades, sobretot en frases tradicionals y estereotipades, ostentin llur erudició escrivintla: «*do vinea plantata ... modiatas tres et terra culta*» (833 Lilet), «*ego eam teneo ipsa uilla per beneficio ... eam habentem uel dominante*» (863 Juhí Bellver), «*propter incrementum liberorum et amore mutuuum*» (898-917 Carta sponsalicia A. C. A.), «*uindimus uobis mulino meo proprio*» (973 Venda S. Llorenç), «*concessit ad matre sua*» (1039 Testament S. Llorenç), «*per hanc scriptura*» (1043 Venda Organyà), «*ad Sancti Laurencii cenobii*» (en lloch de *cenobio* < *cenobium* per assimilació; 1064-1104 Testament S. Llorenç), «*et si remaneat, ad ipsa mea sepultura*» (1097 Testament I. E. C.), «*per fide sine engan*» (1098 Enfeudació I. E. C.), «*post obitu*» (1115 Conveniencia I. E. C.).

Los resultats de la supressió de la *m* foren: en la primera declinació, la igualtat automàtica de nominatiu, accusatiu y ablatiu singulars; en quant a la tercera en *is*, com que la *s* final

no era pronunciada y la *ī* devingué *e*, dits tres casos resultaren també desinencialment iguals; la quarta, ja en llatí vulgar, fou assimilada a la segona, respecte a la qual hem d'observar que sens constar la *s* del nominatiu y essent la *ū* pronunciada *o*, nominatiu, datiu y accusatiu se confongueren. D'altra banda la extensió de les preposicions ab règim accusatiu contribuí poderosament a fer devenir inusitades les flexions propries del genitiu, datiu y ablatiu, tot ço qui no era als sinó la mort de la flexió casual: «*ex monasterio que uocatur Villanoua* (845-52 Donació Urgell), «*in presentia Fridisclø abba, Eldeberto abba*» (remarqui hom que la única terminació en *-o* per a noms de la segona fou aviat generalisada als noms propis visigoths; 865 Grassa), «*propter ... remedium anime uir meus condam Suniario comite*» (951 Donació, Arx. Seu Barcelona) «*ego Suniario ... afrontat ipso mulino*» (973 Venda S. Llorenç), «*Ego Agio femina*» (1005 Venda I. E. C.), «*emendet ipso malo quod ibi aprenderit ipso kauallario de reimundo*» (1036-79 Plàcitum La Seu), «*ade istum alode non dono ... nullam rem*» (1044 Alou A. C. A.), «*ut teneat muliere mea ipsas egues*» (1085 Testament I. E. C.), «*non fuisset de maior precio de uncias X.^{em}*» (1098. Enfeudació I. E. C.), «*fecimus clamor de Arnall*» (1190-1210 Clams Templers).

30. En quant al plural, l'osch y l'umbre tenien la flexió femenina nominativa en *-as* en lloch de *æ*, y, segons Bourcier (*Elements de linguistique romane*, § 213; París, 1923), lo cèltich ne possehia d'anàlega, ço qui probablement contribuí a que la forma plural definitivament adoptada en Iberia fos la corresponent a la accusativa llatina. Lo mateix pot ésser dit de la segona declinació masculina, qui en dites llengües itàliques terminava son nominatiu en *-os*, ço es, igual que l'accusatiu. En la tercera declinació la flexió *-es* ja era en llatí clàssich una sola per nominatiu y accusatiu. Tot açò determinà la preponderancia de la desinencia accusativa per a lo plural: «*cum eius parrochias ... cum decimas et primicias tam de planis quam de montanas*» (839 Urgell), «*ego eum prendidi de potestate ... de suos monacos ... cartas donationis de ipsas uillas Prata et Mata*» (865 Grassa), «*nos qui sumus elemosinarios*» (1029 Donació Alou A. C. A.), «*suos fideles nostres Eldregodo ... donamus ... cum II uineas ... medietate de ipsos molinos*» (id.), «*in potestate de ipsos omines*» (1036-79 Plàcitum La Seu), «*in uinea de nos emptores*» (1043 Venda Organyà), «*donent ipsos meos elemosinarios*» (1064-1104 Testament S. Llorenç), «*sine infantes*» (1068. Conveniencia A. C. A.), «*de ipsos primos pullinos ... abeat unum*» (1085 Testament A. C. A.), «*ade ipsos meos porcos et de duas quas exient ipsos denariis*» (1097

Testament I. E. C.): «suos infantes guarir no so podien» (1115 Conveniència I. E. C.), «otas alias terras remanserunt per medieta-tem ... in istas terras chominals» (1190-1210 Clams Templers I. E. C.).

31. Com veyèm, sia quina sia la època, los plurals femenins en *-as* serven aquesta vocal sempre que la redacció es llatina, axís com també en aquelles paraules ja de forma catalana, mes disfressades sots construcció en llatí: *esplugas* (973 Venda S. Llorenç), *molas* (956-86 Venda S. Llorenç), *terras cultas uel eremas* (1005 Venda I. E. C.), etc. Mes ja en 1041 (Venda S. Llorenç) trobèm en construcció llatina *es* en lloch de *as*: «*olzines... parietes antigues ... sot siue banieres*», ab qual testimoni puch avençar en un segle la època assenyelada per Bourciez (*id.*, § 268 a) y altres romanistes per a lo pas de *a* a *e* davant *s* final. A part d'aquest document escrit, no hi ha dupte que ja abans lo s. XI lo català pronunciava los plurals femenins *es* (no *es* com fem modernament), jatsía que la llengua parlada tostemp s'avença a la escrita, y sols fonemes ben expandits popularment podien arribar a traspuar en textos llatins. No cal dir que ja en les primeres frases de construcció catalana veyèm adoptada la final *-es*: «*totes celes ueds*» (1075-99 Jurament I. E. C.), *cabalgades*, *toltes*, *forces* (1080-95 Rancuras I. E. C.), «*meas ipsas egues*» (1085 Testament A. C. A.), *senmanes* (s. XII, Clams Escalas, La Sèu), *ligades*, *oveiles*, *vaces* (s. XII, Robaríes Ostafranchs), *migeres* (1153 Testament A. C. A.), *exides*, *terres*, *descimes* (1190-1210 Clams Templers I. E. C.), *rauberries*, *causes* (1200-10 Greuges Lobeira I. E. C.), *letres* (1215-30 Lletra Tarragona), *cenayes*, *escudeles* (1239 Inventari, Sèu Barcelona), *peniores* (1239 Lletra Za Portela), «*uistes e oydes les*» (1243 Contenció Organyà), «*treues fermes ... aquestes coses sobredites*» (1244 Treves La Sèu-Foix), *galines* (mitjans s. XII, Rendes Solà, Sèu Barcelona), *paraules* (1257-69 Lletra Vilamur La Sèu), *coses* (1273 Prometença Ramoneda, I. E. C.), *migranseres*, *lozes* (1278 Despeses Palet, Sèu Barcelona), *uenemes* (1289 Demandes marmessors, Sèu Barcelona).

Aquesta grafia fou tan definitivament incorporada en nostra llengua, que, com a excepcions, sols he trobades en los documents examinats per mi: *frescas*, *juntas*, *fogazas* (1180-85 Rendes Templers Cerdanya), *axias*, *gaffas*, *folias* (1268 Remembrança, Sèu Barcelona).

32. Los títols y noms geogràfichs vénen en nostres documents introduhits a voltes en nominatiu: «*in loco qui dicitur uicus*» (839 Sèu d'Urgell), «*ipsa ecclesiola que dicitur Fullonicus*» (865 Grassa), «*ipsa uia que uocat terrero*» (1043 Venda Organyà);

més sovint en genitiu : «*locum antiquitus uocatum sancte marie uirginis*» (833 Lillet), «*locus sancte deodate*» (839 Urgell), «*locum quem dicunt Sancti Petri*» (898-917 Carta esponsalicia A. C. A.); y ja ab lo genitiu analítich : «*castrum meum de Bresca*» (949 copia s. XII, Gerri), «*in riuo de Reverte*» (1029 Alou Pallars A. C. A.), «*castrum de Serred*» (1095 Conveniència, Urgell); y encara, més usualment, mitjançant la preposició *ad* : «*in locum qui dicitur ad pogium*» (833 Lillet), «*que dicunt ad ipsas concas*» (996 Conmutació A. C. A.), «*que uocant ad ipsa uilla*» (1005 Venda I. E. C.), «*que dicitur ad ualle figulense*» (1043 Venda Organyà), «*ubi dicunt ad Fonte porcello*» (1010, copia s. XII Gerri).

33. No cal advertir que'l genitiu de possessió : «*meas domos ... que fuerunt Riculfi gramatici*» (1088 Testament A. C. A.), «*fuit ipsum alodium Isarni Comitis*» (980-85, copia s. XII Gerri), es més generalment substituït per la preposició *de* : «*finis de uilla Prata*» (865 Grassa), «*inuenire potuerint seruientes de domum sancti michaelis*» (951 Donació, Seu Barcelona), «*ipsa insula qui fuit de morone*» (996 Conmutació A. C. A.), «*sumus elemosinarios de condam Lobeti*» (1029 Donació alou A. C. A.), «*in seruitio de nos*» (1029 *id.*), «*custos de Sancta Maria Organianense ... uinea de Mir*» (1043 Venda Organyà).

34. Per a denotar la possessió, mitjançant los pronoms personals de tercera persona, tenim *ejus*, *eorum* : «*locus sancte deodate cum ejus parrochias*» (839 La Seu), «*in eorum iudicio*» (905 Gerri cart. s. XII), «*in eorum presencia*» (958 Gerri cart. s. XII). Lo llatí vulgar ja expandí *suus* : «*in aliis locis quod ruperunt sui serui in uilla Seltereto*» (863 Bellver), «*ipsum proprium cum sua terminia*» (865 Grassa), «*de honor Ramon de Castelbo que suo alod est en Urg*» (1180-85 Cerdanya), y vers la fi del imperi *illorum*, la generalisació del qual ocasionà nostre *llur* : «*resonabat ibidem Prata et Mata cum terminis ... earum et cum omnes aiacencias illorum ... propter remedium anime illorum*» (865 Grassa), «*ipso die que metrant illorum caualers in potestate de ipsos omnes*» (1036-79 Placitum), «*quantas vices eam illis requisierint sine illorum enganno*» (1095 La Seu).

35. Paralelament a ço que hem vist pel genitiu, no es sorprenent que trobem la substitució iniciada ja en llatí vulgar, del datiu per la preposició *ad*. Així, ensemps que llegim : «*adono et concedo partibus sancte marie*» (833 Lillet), «*quinditor sum tibi*» (973 Venda S. Llorenç A. C. A.), «*conmutator sum uobis*» (996 Conmutació A. C. A.), «*donamus tibi*» (1029 Alou A. C. A.), «*quinditor sum uobis emptoribus nostris*» (1043 Venda Organyà), «*fidelis ero uobis*» (1072-99 Jurament I. E. C.), pels quals hom comprèn

com la flexió dativa fou més preservada pels pronoms, d'ús més freqüent, y per frases d'encapçalament estereotipades, com «*notum sit omnibus hominibus presentibus*» (1248 Susterris Donació), trobèrem arrèu : «*dono ad supradictas ecclesias*» (833 Lillet), «*eas dederat ad domum sancta Maria*» (865 Grassa), «*donatrix sum ad domum sancti michaelis*» (951 Donació S. Miquel, Sèu Barcelona); adoptant ja la forma de la preposició catalana : «*dono alaudem suprascripto a predicto domum*» (id.), «*tradidit eas ad domum ... ut seruitium fecissemus ad domum sancta Maria*» (id.), «*dirigo ad uos Garcia Eizo et ad filia mea Ricardes*» (1044 Alou A. C. A.), «*non dono ad sanctum Petrum nulla rem*» (id.), «*concedo totos ad filia mea Nevia*» (1064-1104 Testament S. Llorenç A. C. A.), «*conueniunt predicti uicecomes ... ad predictos comitem et comitissam ut*» (1068 Conveniència A. C. A.), «*totas istas rancuras ... sic relinquo ad mulier mea ... que nos adiuuētis ad mulier mea*» (1080-95 Rancuras I. E. C.), «*episcopus donat ad prelibatos fratres meos*» (1095 Conveniència, Urgell), «*donent potestatem ... ad canonicos Sancte Marie*» (id.), «*Juro ego ... ad te*» (1107 Jurament, La Sèu).

36. Es convenient registrar la data del any 865, en que ja trobèrem la preposició derivada de *apud* substituïnt *cum* : «*adum eam aberet Aylo ipsa uilla ab omni integritate*» (865 Juhí Bellver), «*sed conueniència de la mia onor ab suo fratre*» (1080-95 Rancuras I. E. C.), «*ab acapte o ab auer donante*» (1115 Conveniència I. E. C.).

37. Arran de la primera aparició d'endreces y encapçalaments de lletres en català ja trobèrem establerta la distinció entre *senyer* pel cas vocatiu y *senyor* pel nominatiu, accusatiu y demés: «*seinner en Pere*» (1211 Retiment Castell Llorenç), «*seiner*» (1215-30 Lletra Tarragona). Aquesta distinció es estat tostemps servada en nostra llengua, com ho proven abundosos exemples dels documents del Hospital publicats pel Dr. D. Joseph M.ª Roca, d'una manera especial los requeriments fets pel notari Johan Torró entre 1404 y 1408, qui són conclouents en aquest punt.

38. En quant a canbis de gènere esmentaré que *arbor* en llatí vulgar ja era devingut masculí; la desinència d'un adjectiu qui hi concorda nos ho perpetúa : «*arbores pomiferis et inpomiferos*» (865 Grassa). Igualment *die* : «*in uno die et una nocte*» (973 Venda S. Llorenç). *Vespre* es femení : «*la vespre de Sent Andreu*» (1230-60 Remembrança, Sèu Barcelona). Trobèrem ja passats al femení, com en la Galia y Rhetia, los noms abstractes en *-ore*: «*de tota ipsa honore ... supradictam honorem*» (1068 Conveniència A. C. A.).

39. Ja en lo s. ii *ille, ipse* s'afebliren en llur sentit demostratiu y, sovintejant a pler, devingueren articles, donant naixença als catalans *lo, la* y *es, sa*, qui modernament tenen àrees distintes. Mn. Antoni Griera publicà en lo *Bulleti de Dialectologia Catalana*, 1917, un preuhadíssim estudi sobre aquestes formes, resumint les dades dels documents transcrits per Mn. Pere Pujol y alguns per En J. Miret y Sans, en total de setanta cinch cartes. Com que, essent originals, totes elles són entrades en mes recerques en mitg de molt major nombre d'altres, síam llegut aportar també, les meves conclusions. Mn. Griera parteix los documents en tres aplechs : aquells en que hi ha *ipsu*, aquells en que concorren *ipsu* y *illu*, y aquells qui sols contenen *illu*. Donchs bé, los cinquanta nou documents del primer aplech, qui sols contenen *ipsu*, són tots de redacció llatina; y los tretze del darrer aplech, qui sols duhen *illu*, són de redacció catalana. Fitèm nostre esguart en los mixtes : són tretze y contenen frases llatines y catalanes barrejades; també nos donen aquests matexos documents *ipsu* pel llatí, *ab una sola excepció*; en cambi, pel català trobèm sis vegades *es* y set *lo*.

Tots los quatre cents vuytanta cinch documents originals, que a més d'aquells he examinats, confirmen la matexa conclusió : en llatí l'única forma usual es *ipsu*. Sols puch assenyalar cinch excepcions : aquella que ja copía Mn. Griera, ço es, «*de illo castellano de castilgon et de illos homines ... ad laudamento de illos homines de salass aut reddat illi ipso precio quod suo patre li dona*» (1094-1110 Conveniència Artall-Bernat, I. E. C.), y, a més, «*recognicio de illa alberga quem debet abere comes in Terraz*» (primera meytat del s. XII Regonexement A. C. A.), «*illa mansione templi in comitatu cerdania de illam honorem domini regis*» (1180-85 Rendes Templers Cerdanya I. E. C.), «*memoria de illa ropa monasterio. In illo ostal*» (fi s. XII-XIII A. C. A.), y principalment l'Acta de Consagració de La Sèu en 839. Aquesta, de quaranta tres articles, dèu són *illu*; emperò oferexen una modalitat, qui's conforma ab nostra inducció, y es que dels dèu, vuyt són *illu* qui acompanyen noms geogràfichs, o sigui noms propis catalans qui nos són pervinguts fins avuy ab dit article : *illa Maciana* (La Massana), *illa Curriz* (La Corriu), *illo Cincto* (Lo Cint), *illa Silva* (La Selva), *illa Salsa* (La Salsa), *illa Noz* (La Nou), *illa Clusa* (La Clusa), *illa Corre* (La Quar). Sembla, donchs, que si duhen *illa* es per ço com *la* ja era en lo títol y l'escriba no gosà cambiar *la* vivent per *ipsa*, com féu però, en alguns pochos altres casos : *ipsa Mora* (avuy La Mora).

Tenint en compte les dades precehents, que l'àrea romà-

nica ahont *ipsu* s'arrelà tan pregonament que es perdurada fins a nosaltres ve constituïda per les illes de Sardenya, adés en son vell logudorià, adés en lo campidanià, adés en son català, Mallorca, sud de Sicília y Lipari, que les dues llengües sardes són molt fidels al fonetisme del llatí clàssich, ço qui denota que dita illa restà de des molt antich en un estat d'isolament relatiu, lo qual impedí que participés de les modificacions produhides al continent (Bourciez), y, finalment, que en la toponimia catalana lo predomini de *ipsu* es absolut, crech que podèm establir : 1.ª Que aquesta forma fou la primera que tingué l'article en tota nostra regió; 2.ª Que fou substituïda per *illu*, potser per influències del nort, molt abans de la època indicada per nostres documents, ço es, molt abans lo s. ix; 3.ª En conseqüència, nostres cartes llatines y catalanes no'ns reflexen l'ús sincrònic de *ipsu* y *illu*, sinó que en lo llenguatge parlat pels escribes l'article era *lo, la*, y, en cambi, quan escrivien en llatí esmerçaven per tradició erudita *ipsu*, article que en sa forma catalana *es sa* anava ja llavors desaparexent arrèu.

40. Convé fixarnos en la forma catalana del article masculí. En primer lloch tant *lo* com *es* s'enciten, entre altres mots, ab les preposicions *de, a, per, sobre, entre* : «*az alberg, dez seu, pez collons*» (s. XII, Clams Escalas, Urgell), «*sobreil fet*» (1215-30 Lletra Tarragona), «*dez pui falchoner*» (1242 Greuges Puigfalconer). *Lo* s'encita igualment ab la conjunció *et* devinguda *e* (*es* < *ipse*, també, mes ara no'ns interessa : «*menasen zosporcs ez bous*» [*e sos bous*] s. XII, Clams Escalas), donant *el*, que cal no confondre ab l'article simple: «*dome el auer*» (s. XII, Clams Escalas), «*altre exada noua el leyn*» (1239 Inventari, Barcelona), «*entre... Zacosta els altres*» (1242 Greuges Puigfalconer), «*aixi deus nos ajud els sentz iiii. auangelis*» (1242 Treves La Sèu-Foix), «*el cot ... el mantell ab pena blanca*» (1297 Deute, Sèu Barcelona), «*porcels els ayels els pols*» (mitjans s. XIII, Rendes Solà, Sèu Barcelona), «*uos els bens uostres*» (1300 Lletra Vescomte Cardona).

Més encara, la preposició *en* y l'article *lo* se combinen donant *el* : «*ueng el mas*» (s. XII, Clams Escalas), «*Jacme corder el carrer de na Canuda*» (mitjans s. XIII, Rendes Salrà, Sèu Barcelona), «*la senyoria que ... auien el castel he el terme de Merola ... uos auetz dret el Mas del Oltzina qui es el dits Castel*» (1257 Lletra S. Llorenç A. C. A.), «*erem. estaz el poder dels promes de ual ferrera*» (1257-69 Lletra Araós Sèu), «*serui el seu celer*» (1289 Demandes marmessors, A. Sèu), «*aquest censa hix en lo carrer nou, et el carrer de la boria*» (segona meytat del s. XIII, Remembrança, A. Sèu),

«apuntali el cors ... si uos fossetz el regne» (1306-09 Lletra al Rey Jaume II).

En guisa, donchs, que la forma *el* no correspon may al article masculí simple, qui tostemp es *lo*, ans es contracció de *e lo* o de *en lo*, podent ésser noresmenys lo pronom *ell*, qui era escrit també fins al s. XIV *el*. Nos trobèm, però, ab un cas desconcertant, y es que, com a excepció única, quan l'article va precehit de *et*, y aquesta conjunció no s'elideix, sa forma es *el*, *els*. A bell esguart sembla que ací no hi ha contracció, car *et* consta íntegrament abans de *el*, *els*; heusenací exemples: «*et els clams* (& *els*) ... *et el meu*» (z *el meu*, 1215-30 Lletra Tarragona I. E. C.), «*et els altres*» (& *els altres*, 1241 Donació I. E. C.), «*et els canons*» (mitjans s. XIII, Rendes Salrà, Sèn Barcelona), «*et el col*» (1297 Regonexement Murcia, Sèn Barcelona), «*et els draps*» (fi s. XIII, Testament, Sèn Barcelona), «*e els homens*» (1300 Lletra Vilamur a Jaume II A. C. A.).

Examinant personalment los matexos documents originals he comprovat que *et* hi es representada per los signes paleogràfichs corresponents, un d'ells semblant a un 7. Açò pot donar la solució del problema : quan per a escriure *e lo* l'escriba emprava per a la conjunció los signes esmentats, correctament no podia continuar d'altra manera, sinó escrivint la forma plena *lo*. En son ànim, però, pesava la pronunciació corresponent al signe qui era *e*, mes no gosant a enclitar la simple *l* a un signe, repetía la *e*, resultant *signe + el*, o sigui una redundancia.

41. Me plau fer notar que l'article indefinit masculí *un*, avantduu per article definit la forma femenina : *la un* ; ja ho trobèm en 1242 (Greuges Puigfalconer) 1244 (Treves La Sèn-Foix), y ho retrobèm sempre sens falla, àdhuch en la edat d'or de tota nostra producció literaria. Es vijarés que'l motiu es fonètic, ço es, esquivar dues apertures velars massa iguals *o*, *u*, sens diptonch.

42. En llur forma definitiva catalana m'adonch dels pronoms y adverbis *ne*, *hi* en les primeres frases en vulgar, ço qui prova com ja existien de temps en nostra llengua : «*sin fan batalla et suo omine de remon gonball yuenz*» (1036-79 Placitum), «*effronne iudicis donads et aculids*» (1080-95 Rancuras).

43. Molt d'hora trobèm en català *ni* per *ne* (< *něc*) : 1107 (Jurament, Sèn d'Urgell), s. XII (Clams Escalas), 1242 (Greuges Puigfalconer), 1257-69 (Lletra Araós a La Sèn), 1273 (Prometença I. E. C.), etc. En cambi no 'm sóch adonat de *y* per *e* abans de mitg s. XIII (Remembrança de Andreu a Oromir, A. Sèn Barcelona). Torna a aparèxer la forma moderna en la Lletra

del Vescomte de Cardona a Guillema de Montcada, 1300. No podem admetrehi cap influència castellana; probablement es més antiga la grafia y per a la conjunció en català que en castellà.

44. Segons los mellors auters de filologia romànica, per rahons de fonètica sintàctica en llatí vulgar prest l'interrogatiu *quis* perdé la *s*, confontentse ab lo relatiu adjectiu *qui*; al s. iv *quæ* y *quam* eren també coloquialment substituïts per *qui* y *que*, y d'altra banda la identitat dels nominatius singular y plural *qui*, féu sovintejar tant aquesta forma, que *quos* y *quas* desaparegueren. Es axís que dits filòlechs donen, en general, com a única forma nominativa en lo període romànich *qui*, adés ab antecedent masculí adés ab femení, tant en singular com en plural, sia referintse a persona sia a cosa. Detalls concrets de quiscuna llengua neollatina mostant lo procés del relatiu, no consten pas encara en les obres de filologia comparada, essent dexada aquesta qüestió, a mon vijarés, assats vaga y imprecisa. Estich fent extenses recerques en tota nostra literatura qui no són encara arribades a compliment a causa de la complexitat de les influències lingüístiques qui actúen en aquest punt : per açò no puch presentar encara solucions definides. Emperò, les nombrosíssimes cites estudiades en una gran copia de documents y bona res de nostres obres literaries me permeten assenyalar tres influències ben caracterisades : primera, la evolutiva del llatí vulgar y primer període romànich de que ja hem parlat, segons la qual tot nominatiu ha d'ésser *qui*; axís trobem escrites les obres de Ramón Lull, *Los set savis de Roma*, *La filla del emperador Contastí*, *Jacob Xalabín*, *Fronдино y Brisona*, *Paris y Viana*, *Somni de Francesch Alegre*, *Lo fill del senescal*, *La Divina Comedia*, etc.; segona, la del llatí clàssich, qui fa *qui* ab antecedent masculí y *que* ab femení, axís escrigueren Bernat Metge *Lo Somni*, fra Antoni Canals son *Tractat de Scipió y Anibal*, etc.; tercera, la provinent del interrogatiu llatí, qui era *quis* per a persona y *quid* per a cosa, y de conformitat ab aquesta, quan l'antecedent es ens animat, tenim *qui*, y ab inanimat *que*; són escrites talment *Les Constitucions del Orae de la Mercè*. Mes les tres influències sovint s'encrohen y combinen, y, axís, en lo sistema de *sempre qui* trobem ab cosa alguns *que* (ço es, influència del sistema : *persona qui*, *cosa que*) en les *Homilies d'Organyà*, *Nep-tuno y Diana*, *Proposició del Rey Martí*, *Epístola S. Jeroni*; en lo sistema de masculí *qui* femení *que*, ressurten alguns masculins de cosa *que* (ço es, la mateixa influència ensús esmentada) en la *Crònica de Jaume I*, y, finalment, en lo sistema de *per-*

sona qui cosa que, encontrèm alguns masculins de *cosa qui*, en *Spill o Libre de les dones*, *La filla del Rey d'Hungria*, etc. *Que* arrèu sols nos ho donen dues noveletes traduïdes del castellà, y que trahexen en açò llur origen : *Pierres de Provença* y *Carcer d'amor*. Exosat en ratlles generals lo comportament de nostres escriptors, veyam quèns diuen nostres documents.

En los del s. IX escrits en llatí trobèm quasi sempre *qui*: *terra culta qui est ... in locum qui dicitur ... Serbus Dei presbiter qui ... testes qui hic scriuerent* (833 Lillet), emperò en 839 La Seu hi ha alguns femcnins *que* : *sancte Marie sedis Hurgellensis que antiquitus a fidelibus constructa ... esse videtur*. En los s. X y XI lo penjant de respectar la regla clàssica llatina augmenta, sens que sigui absolut, fins que en los documents de nostra cancelleria del XIII y XIV ateny aytal generalitat, essent quasi sempre lo masculí *qui* y lo femení *que*. Es vijarés que aquest resultat es purament d'erudició. La trajectoria es de des los més antichs documents llatins ahont la evolució expon-tania del romànich féu escriure sempre *qui*, ab excepcions, al temps d'or de nostra terra, en que la instrucció los féu apendre de nou a escriure *qui* en masculí y *que* en femení, també ab excepcions.

En quant als documents redactats en català la influencia romànica de *tot qui* es predominant al començament; tot seguit, però, hom nota les influències del femení y de *cosa* en favor de *que*, en guisa que del s. XI al any 1355 los tant per cents de *qui* són : masculí persona 88 %, cosa 75 %; femení persona 75 % cosa 60 %. De 1355 ençà augmenten aquestes, baxant los tant per cent de *qui* axis : masculí persona 82, cosa 72; femení persona 68, cosa 46, o sigui que per a *cosa* femení ja hi ha més *que*.

Axis com quan escrivien en llatí, la distinció de *qui* y *que* sens dupte era erudita, quan nostres escriptors usaven lo català no podèm admetrehi aytal origen; eruditament no sería qüestió de tant per cents, sinó que la norma apresada a posteriori sería estada observada moralment sens excepció. Les forces influents de gènere y persona, qui en los casos de femení persona y cosa masculí se contraposen, eren latents y fatals en l'esperit dels escriptors, y, en conseqüència, ells hi obehien expontaniament. No hi ha dupte que la evolució no era acomplida quan començà l'embastardiment de la llengua. Jo crech que la solució sería estada *qui* per a persona y *que* per a cosa, restant desfeta la influencia de gènere. De totes maneres quant anticatalà no es voler imposar modernament sempre *que* ressurta a bell esguart.

45. Un dels canvis sintàctics més trascendentals fou la substitució dels infinitius per proposicions subordinades. Lo llatí clàssic usava sempre infinitiu ab verbs intel·lectius; ab los de sentiment admetia l'infinitiu o una proposició introduïda per *quod*, y, finalment, ab los de voluntat acceptava l'infinitiu o una proposició ab la conjunció *ut*. Lo llatí vulgar se decantà decididament vers les conjuncions, esmerçant *quod* per a los verbs intel·lectius y de sentiment y *ut* per a los de voluntat. Feya, donchs : *credo quod, gaudeo quod, uolo ut*. Vers los s. v o vi *quid credis?* arrocetà *credo quid* (en lloch de *quod*), d'ahont nostre *crech que*, y d'altra part s'expandí també *quia*, devinguda *qui* abans vocal y *qua* abans consonant. (Cf. castellà *ca*.)

En los documents exits de bones cancelleries trobem encara infinitius ensemps ab les proposicions règims; mes aquestes predominen en los de redacció particular : «*obtamus in fine esse mansurum*» (833 Lillet), «*antiquitus a fidelibus constructa ... esse uidetur ... hostensum est ... quod*» (839 La Sèu), «*nouerit ... quia*» (845-852 Donació, La Sèu), «*viussi sunt causas audire ... percepimus ei ut dedisset testimonia ante nos ... precipimus ei ut ipsos testes ... ante nos venire fecisset*» (865 Grassa), «*dicebant nuptias non esse bonas*» (898-917 Esponsalicia A. C. A.). Los anteriors documents provenen de bons escriptors; los qui segueixen són ja de més planera redacció : «*manifestum est enim quia placuit*» (951 Donació, A. Sèu Barcelona), «*stuti sapientis barones de Ripacorza quod ego*» (1044 Alou A. C. A.), «*juro ego ... quia de ista hora in antea*» (1072-99 Jurament I. E. C.), «*viueo ut teneat muliere mea*» (1085 Testament A. C. A.; a notar sa bona construcció), «*juro ego ... at te ... quod*» (1131 Jurament, La Sèu), «*sciat is uere quod ego a tu*» (1194 tresllat de 1251 S. Llorenç A. C. A.).

En cartularis del s. XII y Col·lecció diplomàtica de Gerri copiada per En Llovet al s. XVIII : «*cognoscant ... quia*» (806-814 Alaó), «*notum sit ... quia*» (823-26 Alaó), documents aquests dos escrits en la cancelleria de Tolosa y qui deuen ésser considerats de bona redacció), «*notum esse volumus ... quia*» (859 Gerri), «*expetit nobis et deprecavit ut nos una propter Dei amorem... jubemus ... ut ... ad nostrum cognoscimus pertinere iudicium*» (id.), «*rogauit qui sua signa facerent*» (903 Llobet; si aquest *qui* no fos errada manual, sinó que trahís *quia*, seria molt notable), «*recognosco ... quod ego eum recepi : interrogauerunt me ... si prehendi eam de illorum potestate*» (905 Gerri), «*est manifestum ut ...*» (915 Llobet) «*disposuimus ut, de rebus nostris...*» (948 id.), «*quid quid visus fuerit habere uel possidere Guillelmus*» (980-85 Llobet;

document de bona redacció, la frase transcrita però, es este-reotipada).

En l'Arxiu del Duch de Medinaceli, malhauradament en una copia del s. XVII, trobem : «*dico uos meos manumissores que qualisque uobis superuixerit, ordino uos orde uestri donare faciatis...*» (992 Testament del Comte Borrell de Pallars, ahont lo que ja apareix en forma catalana substituhint *quod*). També es copia del s. XVIII d'En Llobet : «*mandamus ... que ipsa ecclesia ... non siat donata*» (1010).

46. L'expandiment de *quod* a altres oficis sintàctichs, ço es com a relatiu y en lloch de *ut*, es palesat pels passatges següents: «*si talis ratio ... orta fuerit quod*» (*ut*, 845-852 Donació Urgell), «*uilla nomine Settereto quod (quam) mihi dedit amita amea*» (863 Juhí Bellver), «*in aliis locis quod (quos) ruperunt sui servi ... ipsas terras quod (de quibus) superius insertum est*» (*id.*), «*si abebat cartas ... sicut te reclamasti quod Suniefredus comis eas dederat: ad domum Sancta Maria*» (865 Grassa), «*scripturam donacionis quod mihi fecit uir meus*» (951 Donació, A. Sèu Barcelona), «*suauexella quod ille prefato condam abebat*» (1029 Donació, A. Sèu Barcelona), «*si non lo pod guarir per directo quod ille lo li emende*» (1094-1110 Conveniència I. E. C.). En 1115 (Conveniència I. E. C.) tenim la matexa construcció ab que : «*suos infantes guarir no so podien ... que remaneat ad Sancia*».

47. La partícula *sic* fou esmerçada ja a la fi del imperi per a reforçar la conjunció copulativa *et*; així llegim : «*nos qui hoc testificamus et sic edificamus ipsam uillam Mata*». També s'introduhí davant la proposició principal, quan aquesta era precehida per una proposició adverbial, la significança de la que rebla *sic* : «*dum eam aberet Aylo ipsa uilla ab omni integritate sic eam dedit ad isto nepote*» (863 Juhí Bellver), «*cum tenuisset ipsas uillas ... sic tradidit eas ad...*» (865 Grassa), «*sicut superius scriptum est si otenre*» (1107 Jurament La Sèu), «*qant aquestes efrontacions inclodunt si donams nos a uos*» (1241 Donació I. E. C.). També la trobem com adverbi, reforçant lo verp principal, sens fer referencia a cap proposició subordinada: «*ego Raimondus comes si otorgo ad Garcia Eizo ... sapiatis ... quod ego ... si otorgo istum alode*» (1044 Alou A. C. A.), «*El si fed assi solidar ... totas istas rancuras ... sic relinquo ad mulier mea*» (1080-95 Rancuras I. E. C.), «*anno vii. regnante leubeuico rege xi. kalendas Madii sic fuit facta conueniencia*» (1115 Conveniència I. E. C.).

L'ús emfàtic de *si* may fou massa prodigat en nostra literatura, ans al revés, hi es menys trobador que en algunes de ses germanes; constituhexen però, una excepció en aquest punt

les noveletes *Jacob Xalabín y La filla del emperador Contastí*, ahont l'abundor excessiva y intolerable de *si*, part d'ésserhi un tret característich, malhauradament nou a la excelencia de llur estil, admirable en tots los altres aspectes; especialment la primera.

48. Convé registrar que en una donació del 986, sols preservada, cal notarho, en la copia del *Cartulari d'Urgell*, es palesa la significança passada corresponent al nou temps romànich de pretèrit indefinit : «*quod ego habeo hereditato* (hereditaui)».

ESTIL

49. Los fenomens lingüístichs que he anat puntualisant, tria desencertada y desigual, no 'm dol regonèxerho, de tot lo lligam qui formaria la Fonètica y Morfologia històriques de nostra llengua, no 'ns mostren malhauradament los passos matexos de la evolució del llatí al català. Cal no malpendreshi. Los catalanismes dels textos llatins nos dexen endevinar com aquella era estada formada, uns quants segles abans. Axis l'escriba català qui en 833 suprimí la *m* acusativa en «*do vinea plantata*», reflectava mecànicament un fenomen de set segles entera, qui després, mes tres segles abans de 833, acabà per donar origen a la forma de la majoria de nostres substantius femenins. En conseqüència, no operèm ab proves coetànees, ans ab posteriors.

Jatsía que'ls textos que he sistematissats valen primordialment y essencial com a testimonis experimentals que'l català aporta a moltes de les qüestions estudiades per la lingüística general romànica, no podèm, però, dexar d'extreuren un resultat qui, malgrat de segona intenció, com Lull diria, interessa en grau summu la literatura particular de casa nostra. Ab referencia al llatí, crech, en efecte, haver demostrat que la majoria de les incorreccions de nostres cartes no són disbarats en lo sentit d'estulticia del escriba, ans simplement reflexen la fase primitiva romànica per que passà lo llenguatge. A dreta lley, les errades són precisament les formes clàssicament correctes escrites per ressavi d'erudició : seria molt interessant un estudi qui catalogués aquelles frases y formes clàssiques qui perduraren, com sia cosa que en aquest punt no hi ha pas gayres diferències entre los escribes; tots ells coincidexen en la correcció de determinades formes gramaticals, y barbarisació, o, mellor dit, romanisació d'altres. Bo seria cercarne los motius : per exemple la flexió casual dels pronoms es mellor servada que la de molts

substantius, així sempre trobem «*per hanc scripturam*»; la causa ací no es altra sinó la més gran circulació dels pronoms en lo llenguatge, la qual arribà a encunyarlos ab llurs desinències pròpies. Aytal tradició llatina ha perdurat àdhuc fins a nosaltres, així en lo mot *etcètera* mantenim un plural llatí sens nostre s.

Ab referència al català, les cartes nos demostren com, ni àdhuc en lo període preliterari que hem examinat, existia cap caos gramatical. Una llei d'harmonia interna operava ja des lo primer moment en nostre vernacle; així hem vist com s'havien anat fixant definitivament la *g* en lloch de la *w* germànica (*guerra*), *o* en veu de *au* (*or*), les sonores *b d g* substituïnt *p t c* interiors intervocàliques y la substitució inversa en la final, lo pas de *t d ts* finals a *u* (*aman, trobau*) y lo de la *t* abans *i e* en hiatus per *ts* a *s* (*oració*), la formació de *l v*, la adopció regular de la grafia *x* per sò prepalatal xiulant sòrt, los femenis plurals en *es es*, l'ús de *llur* per *eorum, illorum, ab* per *cum, que* per *quia, quod, ut*, predomini de *ille lo*, a despeses de *ipse es*, eliminació de *sic si* emfàtica, etc.

La matexa indecisió respecte als fonemes africats sòrt *é* (grafiat avuy *tx* y en la final *ig*) y sonor *ʃ* (que representem ara per *tj tg*), la vaguetat en lo ús dels relatius *qui, que*, etc., nos descela lo mateix treball constitutiu de nostre llenguatge, la evolució normal del que anava solucionant més depressa que en castellà (recordi hom les *x* del temps de Cervantes avuy *j*), y més definitivament y fixa que en francès tots sos fonemes y grafies. (En francès lo diptonch *ei*, al s. XII es *oi*, pronunciat al XIII *oe, oe, ue*, una branca del qual no devingué arrèu lo modern *ua* fins a la Revolució, y una altra constituïda per *ue* fou reduïda a *e*, qui es la moderna *ai*.) ¿Qui dupta que de no interrompres la tradició literaria lo català seria pervingut a nostres mans tan precís de forma com ses llengües germanes? ¿Y quan mostra un maremagnum ortogràfic sinó en los temps moderns, quan en lloch de pouar curosament y humil en la tradició interrompuda, assajant de reanuharla, se'l vol sotsmetre a una normalisació empírica, provinent de la lògica, mes no del sentit íntim y amorós del ritme intern y de les línees esculturals de la matexa llengua?

No cal dir que en l'aspecte merament ortogràfic hi ha sensibles diferències de qualitat entre 'ls documents. La instrucció dels escribes de montanya era molt distinta de la de les corts comtals, y la cura posada en contractes particulars d'aquella dels actes oficials. Emperò, concretantse hom a les

peces de bons escriptors, troba una regularitat ortogràfica pariona a la de la sintaxi, morfologia y fonètica. En contrast ab les altres parts gramaticals, l'ortografia pressuposant erudició, se mou ab lo mateix compàs del estil o qualitat literari dels documents, darrer punt aquest que'ns toca examinar.

Axís com per a l'examen lingüístich la pedrera principal nos es estada los documents més expontanis y naturals com juraments, clams, querimonies, remembrances, pleyts, etc., literariament, en cambi, y estilística, veurèm quant pobres solen ésser aquests, y com acquirexen relleu los cancellereschs, oficials y solemnes y, aytambé, les lletres d'alt estament, ço es, les flors d'erudició. Los justipreuarèm gradualment.

50. La forma d'escrit menys literaria es sens dupte la llista de mots. Pot referirse simplement a *despeses*, com la *«dispensa comitis Prouence quando fuit ad Perpinianum»* (BABL, VII, 114, de 1180-94, ço es, en lo reynat d'Anfòs I), en la qual, dins la redacció general llatina, hi ha substantius catalans «*gallinas, civada, conils, trompadors, reposter*, etc.», a *rendes y despeses* com les de 1270 y 1274 del Rey Jaume I, escrites ja totes en català llevat vint paraules qui donen la data, a *despeses d'un plet com se conté en una Memoria de 1279*, també en nostra llengua, a *mercaderies ab llurs vâles perdudes en una robaria marítima*, tal com les descriu una Memoria catalana de 1276-85; a *draps d'un monestir* : «*plumazos, flazatas, capezal, cobertor, feltres, barracan, banua*» dins una Memoria llatina de primers del s. XIII. Los *capbreus*, ço es, les pensions que rebien los senyors ja tenen més fraseologia, per quant describexen somerament la especie y provenença de les matexes; no original, ans per mitjà del Cartoral d'Urgell, tenim lo del Bisbe de la Seu en lo lloch de Sanahuja de 1041-75 en llatí molt dolent, y dos segles més tart, tres copiats per En Miret del Arxiu de la Corona d'Aragó, en los quals, dins redacció llatina, los substantius són catalans.

Quan la cosa enllistada són *alous, censos, rendes, crédits*, etc., ja oferexen en llurs descripcions més motiu per a construccions gramaticals. En 1011 hi ha la *Memoració dels alous de Langobart* escrita en un llatí barbre, ahont consta *germana per soror*, y segons En Miret, l'article personal *En, «filius Danbellelo»* (ço es, filius d'En Bellelo); a la fi del s. XI, los censos d'Organyà en la villa de Fontanet, mera llista de redacció pèssima; en 1180-85 una Remembrança dels *exitibus et redditibus* (ço es, rendes y drets) dels Templers de Cerdanya, sols notable per la explicació d'usatges feudals. Ja en català per pertànyer al s. XIII havèm

les relacions de rendes de Na Berga, d'En Salrà, dels crèdits de Na Bondía, etc., sens cap vàlua constructiva.

51. Aquells qui transcriuen transferencies de domini, ço es, vendes, donacions de particulars (franques o a cens), impignoracions y conmutacions, per via que podríem apellar mercantil, poch valen des lo punt d'esguart estilístich. Jatsía llur abundor extraordinaria (En Miret ne publicà més de tres cents en ses coleccions de Terrassa y Organyà, als quals hém d'afegir aquells de sòs *Antichs documents*), tots són confeigits sots un patró únich. Dexantnos guiar pel més antich, per exemple, un provinent d'Organyà del any 904 y publicat per En Miret en lo *BABL*, 1912, p. 349, podèm departir llur text en dues parts ben distintes: — la protocolaria, «*in nomine domini ego deonatus... entores meos galindo et uxori sue bella per hanc scriptura uindicionis uindo uobis ... quantum infra istas afrontaciones includunt sic uindo uobis ... per precio argencios iiij. in rem ualentem. Est manifestum ut ex presenti dies et temporas et horas ista uindicio in omni omnibus abeat firmitate. Facta uindicione v. nonas jenuarii anno v. regnante karlo rege. Signum deonatus qui hanc uindicione rogauí scribere et testes firmare*»; seguexen los testimonis, y acaba: «*Maiorinus presbiter scripsit sub die et anno quo supra*»; la distribució de la qual quasi sempre es la matexa, y les variants de redacció (com esmentar usualment los noms de les mullers, y sovint lo de la mare qui era considerat més fefahent que no 'l del pare, emprar la frase «*uinditores sumus*» en lloch de «*uindo uobis*», comptar lo preu per *solidos*, *dinarios*, *mancusos*, etc.; variar la fórmula conminatoria de fermaça), anch que molt interessants, nos menarien a detalls massa prolixes en aquesta ocasió, — y la part essencial, ço es, la descripció de la cosa enagenada, usualment pecés de terra, donant ses afrontacions adés a *oriente*, *meridie*, *occiduo*, *circi*, adés a *i.*, *ij.*, *iiij.*, *iiij.* *latus* y fent constar a voltes son contingut. La porció formularia sempre es en llatí, àdhuch en temps ben avençats, y sobre son estil no hi ha res a dir. En cambi, són les dificultats que'ls escribens trobaren per a llatinisar mots geogràfichs y de coses vulgars, les qui nos donen noms catalans, de primer llatinisats, després nuus y verns. Es per aquesta rahó que són precisament aquests, los documents qui nos descelen més aviat nostra llengua sens que may arribin a ésserhi totament escrits. Llegim «*una sorte de terras*» (904 Deonat), «*in ebante*» (911 Uper, per a dir en auant), «*mulino meo ... afrontat in ipsa pena que dicunt ad ipsas esplugas ... in precium solidos iiij. et migos*» (973 Suniario), «*casa et molino cum sua resclausa et suum regum en-*

cauum, molas, ferros, solos et supraposito (956-986 Susana). En 1005, Agio, trobèem per primer colp paraules catalanes sens desinenca llatina : «*cortem cum terras cullas uel eremes, torrent, serra de ruvira, font de guadel ... uinea mea ... cum suos omnimodas uites suas, stirpes et omni genere sarmentorum*» (1015 Vivas); «*uexella ... parilio i. de bouos cum illorum apario, chauagos ij., exada i., podadoras ij., deuesa* (1029 Guilielmus), «*strata de parietes antiges*» (1041 Guifret), «*exa de terra*» (1043 Iozfred), «*ut bene laboretis, et replantetis et morgonetis ... blad*» (1085 Miró), «*una semodiata uinee cum terra ad mensuram uetulam minus unum iornal*» (1144 Pons), «*de migdia*» (1097 Udalard), etc. Es ben rar trobarhi cap departició de les fórmules de rúbrica, emperò heusací un encapçalament inusitat, qui sembla debut a una temença d'impugnació de la venda : «*Uindicio per scriptura facta, plenam abeat firmitatem. Et in alio loco uindicionis, hec forma seruetur, ut seu res aliquas uel terras, nemo propterea firmitatem uindicionis inrumpat eo quod dicam rem suam uili precio uindisse*» (1030 Lupone). Com veyèm l'interès literari dels documents d'enagenació es simplement d'orde lèxich, es a dir, nos donen la primera aparició de mots catalans, mes escarsament arriben a frases complertes catalanes, y, en conseqüencia, llur vàlua constructiva, tant llatina com catalana, es nula, per ço com no arriben a formar estil.

52. En los testaments devèm també distingir dues parts: les dexes, y les consideracions religioses qui sovint les precehexen y conclouen. Aquelles no tenen altre orde de vàlua literaria que'l lèxich, coincidint en aquest punt ab los inventaris, y sobrant abdues menes de documents les vendes, per quant la llista de mots es més llarga y devé generalisada a mobles y instruments domèstichs. Hi trobèem, també, lo mateix procés, del català disfressat de llatí, al català pur : «*parilio i. de bouos, mula i. ... bou i.*» (faré remarcar que usualment les quantitats en xifres romanes van darrera llurs substantius, 1039, Guillèm), «*eschudellas x. ... modiatas ii. de uineas ridalenchas et tonna i. guarimera*» (1064-1104 Gerbert), «*teneat muliere mea ipsas egues ... inluminet Sancti Laurenti monasterii cum una lampada ... alau-de ... que comparauit de Petro Ademir ... ipsum mas de Segorelles ... kawall que donauit a Bernard ... ipsos primos pullinos qui exient de ipsas egues*» (1085 Renardus), «*Abraam caualer abet meas pignoras unas pelles armelinas*» (1088 Guillèm), «*ucubels ii. cum barril i. ... de ipsos meos porcos et de duas ouas ... exada i. cum destrab*» (1097 Jaucifre), «*ad Uinas presbiter similiter per misses*» (1097 Em); ab frase tota catalana «*mea mulier*» (en lo

sentit nostre de esposa) sia donna et poderosa de ipsa honore de la tore et del pedric ... xii. diners a la confradria de Alguairav (1164, Petrus Adalbert), y ja a mitg s. XIII : *ipso conuentum que donen a na Ramonna d. morabetins per pacar los meus deures et drezar los meus torts et na Ramonna aia sa caslania et sas dreturas així com son lignage o gadagna et tot lo bestiar et la meitad de la laurazon de ipsum expletum proximo, etc.* (1237, Pons de Castelló; en aquest testament d'un senyor de Ribagorça, meytadades en les frases expressadores de conceptes qui són llatines, hi van totes les qui concreten dexes qui són catalanes) y, finalment, a darrers del s. XIII són ja completament catalans, llevat l'encapçalament y final (viuda Llobet A. C. A., etc.); de manera que en los testaments a més del lèxich, com en les vendes, hi trobèm, a diferencia d'aquestes, fraseologia y construcció vulgars. Açò, però, no es estil. Una miqueta iniciació d'aquest l'encontrèm en llur segona part, ço es, les consideracions religioses, encloses no en los testaments més usuals y d'atorgants de baix estament, qui són més mal escrits y contenen, en conseqüència, més catalanismes, ans en alguns de personatges y prohoms qui 's creyen en lo cas de rahonar llurs dexes elemosinaries, justificar llurs consciencies ab donacions o anaven a arriscar llurs vides ab romiatges a Terra Santa o Santiago de Compostela. Açò darrer fa escriure en 1043 : *in dei nomine ego Suniarius ... uolo pergere in seruiçio Dei siue ad Sancti Iacobi uel alius sanctis ... testamentum fieri decreui et uolo ut fiant elemosinarii mei ... ut ... si in isto itinere, antequam alium testamentum faciam, mors mihi aduenerit.* Ab mellor construcció llatina, y ben poques errades sintàctiques, llegim en 1064 : *Audientes sanctorum predicationes patrum, quia elemosina ... concedimus atque tradimus, ad domum Sancti Laurenti cenobii bagazanensis, alaudem nostrum francum* (Wifred I. E. C.). Denotant que sabia bé de llatí, dexant passar, però, les errades flexionals de la època, tenim : *In Dei nomine ego Renardus sanamente ... uols pergere in partibus Iherusalem visitare Sanctum Domini sepulcrum, nec non et aliorum sanctorum qui in his regionibus circuire potero ... in primis iubeo ...* (1085 Renart A. C. A.), *in dei eterni et saluatoris nostre nomine, ego domina Eliards de Monteleno, dono et trado me-ipsam, scilicet meum corpus et anima, cum hoc totum quod habeo uel habere debeo, ad Sancta Maria Organiani, et modo presens, cum consilio et adiutorio omnium clericorum organiani et domina de Bergha qui ibi est Deo data, ad limina sancti Iacobi pergere cupio, et si forte obiero in hac peregrinacione, habeat sancta Maria totum quod habeo tam mobile quam honore* (1157

I. E. C.). Preveyent si no tenia fills, digué en 1177 Arnalla de Caboueth : *«si Bertrandus uir meus habuerit infantes, qui de se fuerint creati in me, predicti infantes teneant et possideant omnem supradictum honorem sine blandimentum teneant et possideant semper, de nullum hominem uel feminam»*, llatí ben correcte. Finalment, en 1237, aquell prohóm, Pons de Castelló, encapçala sa darrera volentat : *«Quoniam nullus in carnem positus mortem euadere, idcirco amantissime, quampropter ego P. de Castellon, yaceo in magna egritudine et timeo penas inferni et cupio peruenire ad gaudium paradisi et facio meum testamentum in plena loquela...»*; mostres, totes aquestes, qui podrien ésser multiplicades, y qui denoten ja una ilació constructiva y, en conseqüència, una ploma més o menys estilizada d'ahont brolla.

53. Seguint carrera ascendent des lo punt d'esguart literari, coluquem ací los Juraments feudals (qui, en orde cronològich, haurien hagut d'ésser davanters) no precisament perquè oferixin marge estilístich, donchs, al contrari, se mouen dins fórmules fixes, ans per ço com foren los documents més vells en admetre frases complertes catalanes. Hom endavina que al retre lo jurament, lo vassall qui no sabia de llatí volia haver en sa llengua tot ço que ell prometia. Los juraments més antics, ço es, de 1010 a 1040, nos són pervinguts copiats en lo *Cartulari d'Urgell*; hi llegim ja les frases catalanes *«no dezebré ... no la tolré ne no len tolré ... istum sacramentum ac sil tenré»*, que trobem ab poques variants en los originals posteriors. En 1051-1066, *«Bernardus filius qui sum Ermessendis»* diu a *«Wilelmum filius qui est Doda : fidelis ero ... sine fraude et malo ingenio. De ista hora in antea ... nu dezebrei W. suprascriptum de sua uita neque de suis membris»*. Encara hi ha una part llatina en lo de 1072-99, fet per Bernat a Guillelm, emperò un de 1075-99 de Guillelm Ponç a Bertran, sols conté quinze paraules llatines, y encara formularies, en guisa que jo no veig dificultat en tenirlo com lo document en català més antich que posseym; sa redacció pot ésser presa com a tipus : *«juro ego ... che eu de ista ora in antea fidels te serei sen frau e mal engien e ses neguna deceptio chon om deu esser a son senior chui manibus se comanda ... not pendrei ni not recerei ni not ouidrei ni not tolrei ta uita ni ta membra qui a ton corps se tenet»* (variant del de Mir Guitart a Galceran de 1131 : *«fedels uos sire de uostros quars et de uostres uides et de uostres membres qui en uostres cors se tenent»*). Prossegueix ara la limitació del jurament a honor, ço es possessió, propietat, determinada; lo de 1075-99 es ilimitat : *«Ni de achetas alods et de la onor que odie abes ne che anant ab meu consel acap-*

tarass», en cambi, tant un de 1107 (Ermengod a Gauceran com aquell de 1131) estipulen *«de ipsos kastellos de iosa et de Orsera et de S. Romani et de Gosal neque de ipsas fortedas»*. Acostumen a terminar extenent la obligació a tostemps : *«totas celes ueds che mon comenras per ti o per los missaticos»* (1075-99); emperò lo de 1072-99 puntualisa : *«entre quaranta dies qe uos men comonreds»*. L'acte d'estendre la mà sobre 'ls evangelis solsament lo llegim explícitament en 1131 : *«acsi suo tenré eus oatendre per deum et hec sancta»*.

Són aquests los textos catalans més antichs qui nos sien estats pervinguts; si comprenèm que aytals frases vulgars foren admeses dins lo llatí, per ésser tradicionalment consagrades en l'acte jurídic y social més solemne de la vida, no duptarem en assignarlos major antiguitat que'l s. XI en que foren escrites; provenen segurament dels primers temps de nostre règim feudal, ço es, darrer terç del s. VIII. Açò atès, que'ls alarps havien desconfit desde 713 bona part de la Marca, y que la migrada instrucció era exclusivament llatina, nos fa acollir ab respecte y admiració la fraseologia dels qui primers escribajeren la parla nostra.

54. Nos exim ara d'actes qui puguin ésser encabits en fórmules, jatsí que'ls documents qui exposen reclamacions, ço es, rancures, clams, torts, robaríes, greuges, querimonies, placitums o pleyts, contençons, conveniencies, versen sobre materies tan distintes, y exigexen tals exposicions, que la mà del escriba ha de freçarse son camí propi, y ha de resultar construcció y estil. Procehirèm cronològicament. Jutges decidiren que's resolgués per batalla un *placitum* entre lo Bisbe de La Seu y Ramon Gonball (1036-79); la carta ahont consta, barreja de més llatí que vulgar, representa a mon vijarés la grahó més jussà y abjecte en materia d'escriptura : *«et si iuenz ipso suo omine de domno episcopo quod remon gonball lio iakescha elio defenescha per escrito ... et enquale que remanserit ... ipsa batalla similiter iakescat et feneschat per exuacuatio scripture»*. De 1080-95 tenim unes rancures o torts y reclamacions d'un vassall contra Guillelm Arnall; no solsament la fraseologia es molt característica, ans quasi tot l'extens document es català; lo vassall àrdidament fa constar entre altres càrrechs : *«sso rancuros de guilelm arnal quar fed conueniencia de la mia onor ab suo fratre senes lo meu conseil el meu sobud ... rancurme de la caualleria de mir guilabert qui no mes seruida ...»*; tan enfellonit està, que vol transmetre sos greuges a sos descendents : *«totas istas rancuras ... sic relinquo ad mulier mea et ad mir filio meo ... que uos adiuuetis ... per pled et per gera tro lor dret los en sia exid»*.

Un *placitum* d'Organyà de rogo es quasi tot en mal llatí: «*mittimus ego Gerberga et viro meo nostra part in ipsa construccione de ferro et de petras et de lotis instrumentis*»; una mica mellor, y sobretot, precisant diversos drets feudals, com «*placitum o difinicionem, seruicium, medietate, mediator, per directum, dominicatura, emenna*», es lo de 1102 del mateix monestir.

En 1149-62 los homens de Fontrubí s'adrecen a Ramon Berenguer IV, «*comite qui est nostrum seniore[m] meliorem*», dolentse d'uns «*usaticos que abet missos supra nos quod non abemus unquam in uita de suum patrem*»; en efecte, «*ipsos uilcarios ... faciunt nobis magnas forces et tolles ... fregit nostras kases et tollit porces et pernes ... et liga nos per goles et pela nos ipsas barbes ... et tollit nostras brages*», etc. La exposició de tan punyents abusos per part de senyors feudals força l'escribà a rompre la ilació y clamarse «*Domine Raimundi Berengarii comes, omnia hec mala que in ista karta scribitur sunt rapine!*» Bona rahó té, y així, després de noves malifetes, altra volta subjectivament prorromp: «*O domine Raimundi Comite declara ... supra nos per tua merced quod grandus malum est escriptum in ipsa karta et tu domine dona ad nos terra quod habitabamus ut simus tuus*». Com veuen, lo llatí es dolent, però, a diferencia d'altres documents, la redacció n'es ben clara y les dues exclamacions són sentides, pregones y no mancades de bon efecte estilístich.

Altres clams exposats per Bertran de Vilafranca al rey Anfós I en 1170-92, menys ben redactats que'ls precehents, acaben ab la filosòfica observació «*homines de Cabra non ossunt clamare nobis per paor de istis kuuallariis ... quar uos estis longe et illis sunt uista nobis*».

De des mitjans del s. XII a darrers del XIII s'estenen una serie de greuges del Bisbat d'Urgell publicats per Mn. P. Pujol, documents tots ells catalans, mes, tan pèssimament escrits, ab tals paleses errades y trencaments de la més elemental construcció, que àdhuch a voltes nos han fet duptar de llur vàlua testimonial fonètica y morfològica. Es palès que en aquest darrer sentit, escriptura més dretament exida de la parla vulgar no pot pas ésser trobada; mes jo dupte que aquells qui parlaven tinguessin l'enteniment tan fosch, ans cuyde ésser aquells qui ho escrivien; los homens d'Escules se clamen: «*ahi illex lesconamines quessolien laurar ab la ioua atornades a sensum per auer quen pres perque iii. clerges que i solien estar ara noni esta for i. e aquel mori de fam. ara senors dels homens de la onor que na ditans perque los homens no poden sofere ...*» En una altra relació del s. XII «*Narsen durg he in R. de Castelbo macip qui*

albergen los oclerguers forcuiaement. R. de Palerols hu mas ha mila labents. . De les robaries d'Ostafranchs : «e tolgren an G. de sse-garra i. bou e reemel lxxx. sols». Dels clams dels homens d'Ayguà-tebia ja en lo s. XIII : «la meinada del comte alberga ad aqua- tepida cxx. besties e agren dels pugals xxx. sols. mes. G. de aniort. alberga xv. besties guilem de caporta les i amena. ponc dixa al- berga als pugals ii. negades e agne xv. sols». De la memoria dels torts fets a la esglesia de Puigfalconer, ja en 1242 : «trencharen mi mon alberg e robaren laglesia traserene pa e forment reqere- rinimi ab bastons ab sogouinas qe io nag a eissir ab lo uestiment uestid que non osaua eissir daltrament ... pres ab els e ab mi qe lo dia de sen march que fossen a riba de nugerá e el que posar- rieuo si nos o uolien e non sen pog mauenir». Una informació sobre heretges es lo punt més baix en la escala de la estulticia, malgrat d'ésser escrita en 1250 : «dix M.ª Pocha an G. Clerge ... la primicia. qui fembres eretges. can pregauen deu deu. mans cu- bertes. saienolauen enermesen de terrers. ja aquel semblant can ne en eglea».

Ja fóra d'Urgell les *querimonies* dels Templers de Barberà de 1190-1210 són redactades en estil pobre més intel·ligible, y gens mellor no es la redacció dels torts d'En Pere de Lobeira en 1200-10. En cambi, una inquisició habuda sobre uns avalots a Tortosa en 1285 es literariament acceptable, y encara més ben escrita es la *Contençó* entre los Templers de Barberà y En Pere de Queralt, de 1260-75, tota catalana.

55. Passèm ara a documents cancellereschs, los escribans dels quals tenien la obligació d'ésser instruïts, y, en efecte, en llurs escriptures defugen sovint lo formularisme per a ostentar llurs galanies retòriques. Nos trobem ab diversos resultats sorprenents : en primer lloch, marge concedit per a totes aquelles diferenciacions ab la llengua clàssica que hem puntualisades abans, lo llatí d'aquestes cartes es en conjunt ben construït y l'estil sovint admirable per a aquell temps. Segonament, hom no constata mellorament progressiu, ni que's mogui a compàs de les vicissituds bèliques y polítiques de nostra terra, car les escriptures comtals més antigues ja's presenten en bella forma, y no es possible monjoyar reculades després d'adveniments adversos, com la barreja de Barcelona, pels sarrahins en 985. Es de creure que l'estat de cultura, sí que havia de tenir més influència en los escriptoriums oficials; mes abans lo període literari, es difícil determinar les curves culturals, a més que, en llocs preeminents, sempre podien florir personalitats isolades. Terç punt es, en cambi, una diferencia qualitativa en contra

de les corts pirenenques respecte a Barcelona, pitjorament inapreciable en les cartes del s. IX, mes qui's va aguhant en segles posteriors; aquesta es, precisament, la causa que les úniques cartes cançilleresques anteriors al s. XIV escrites en català pertanyin a Urgell y Pallars: com veurèm, són de 1133 les «treves» pactades entre los senyors d'abdó comtats, de 1244 entre Urgell y Foix y de 1211 l'Acta de Retiment del Castell de Llorenç. La cancelleria barcelonina, precisament per ço com es més intel·ligent y erudita, continúa escrivint en llatí. No es fins 1314 que trobem dues lletres catalanes de Jaume II al turcimany del Rey de Tunç y a aquest mateix rey, recomanantli Ramon Lull. Dels nou cents y tants documents publicats pel nostre mestre y acadèmich eximi Anton Rubió y Lluch en sa *Cultura Catalana Mitgeval*, si hom ne separa les comunicacions fetes a la cancelleria, com les lletres de Muntaner, Eximeniç, Arnau de Vilanova, etc., tots los albarans o simplement rebuts, qui omplen bona part del volum segon, y àdhuch les lletres reials de caràcter marcadament familiar, trobarà quant escarses són les comunicacions oficials en nostra parla.

Anch que sien los més antichs, hauré de passar per alt per existirne sols copies, les cartes atorgades a favor d'Alaó pels Comtes de Tolosa en 806-814, 823-826, 835-841, reproduhides eruditament per l'acadèmich Ferran Valls, axís com la donació del Comte Fredol a S. Sadurní de Tavernoles en 815, publicada per la R. Academia de la Historia. Consti, però, que són ben escrites, principalment la tercera

Concretantnos a originals, correcte en construcció y fluït es lo llatí d'un dels primers documents coneguts avuy de nostra terra, l'Acta de Consagració de l'Esglesia del Castell de Lilet (833), potser no tant, mes en cambi ab un final molt ben escrit, segueix la Consagració de la Sèu d'Urgell en 839; resta per sota, l'escriba Longobardo de Tolosa al redactar enfardegadament y pretenciosa una donació del Comte Fredol al Monestir de Vilanova (845-852), y es passadora l'escriptura del Juhí de Salamó entre Guitisclè y Hunifred (863), provinent de S. Eugenia d'Olià, Bellver. En 865 havèm un Juhí en favor de S. Maria de la Grassa, d'estil retorical, ben construït y no massa ampulós: l'escriba no tem y resolt bé frases infinitives y subjunctives, defugint los *quod* («cumque nos ... indices ta'i reclamatione Longobardi audissemus interrogauimus iamdicto Suroardo quid ad hec responderet; tunc nos ... precipimus ei ut ipsos testes qui ante nos testificauerunt ante nos uenire fecisset»). En cambi, cosa sorprenent, al copiar troços de la *Lex Gothorum*, les errades proven que no la enten-

gueren massa bé. Finalment, en 898-917 la Carta esponsalícia atorgada pel Comte Sunyer nos fa a mans una redacció tan clara, perfeta y alhora exempta de retòrica, que no dupte en assignar-li lo primer lloch de les que d'eix segle he llegides : («*ad destruendam igitur hereticorum falsitatem .. qui dicebant nuptias non esse bonas ... bene Deo placens*» [y no *ad Deum* com era usual llavors]). Com es d'esperar per llur alcurnia, en aquests sis documents no trobem cap indici especial de catalanismes, y ço mateix puch dir dels demés de la cancelleria comtal, pertanyents al s. IX en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, qui foren transcrits en una de les Memories d'aquesta Academia per D. Pròsper Bofarull.

Ja en lo s. X trobem un llatí regular en una donació a S. Miquel per la Comtessa Riquilda (951).

Traspúen català les frases que llegim en la donació d'un alou pel Comte Ramon III de Pallars, 1029 («*que teneatis uos et posterita uestra in seruitio de nos ... non eligatis alium seniore[m] neque alium patronum*»), y no pot donarse llatí més barroher que'l d'una altra donació del mateix Comte a sa filla en 1044 : «*non uos, non homo, non femina, non illos anteparet ad Garcia Eizo ... tuti sapiatis barones de Ripacorza quod ego ... si otorgo istum alodé ... et si redimere illum uolet Garzia Eizo, ... nullus homo non illo uetet ...*», y acaba «*uideamus uos leti. Amen. Pax uobis. Amen, Amen.*»

Es normal y acceptable l'estil de la Conveniencia entre Ramon Berenguer I y'l Vescomte Ramon Bernard en 1068, axís com aquella entre Guillèm Bisbe d'Urgell y sos germans Pere y Teobald Arnall en 1095.

En cambi, la Consagració del Monestir de Mur de 1069 es plena d'errades injustificables; indica l'esperit o quant menys penjant sodomich de la època, ço que hi diu *Guillelmus episcopus* : «*sicut sanctus cananus canet; decimas et primicias a Domino sunt donandas et ab episcopos diuidendas ut de ab odierna die abeant, teneant atque possideant*».

Una llohança de la clerecía, qui per sa insistencia apar també interessada : «*disponiuit ... alios uero altioris et humilioris, melioris et fortioris, acrioris et dulcioris uite, ad predicandum incredulos, ad erudiendum indoctos, etc., etc.*», resulta extemporàniament ficada en un encapçalament retòrica y extens, mes d'altra part ben sostingut y de construcció neta, d'una donació del Comte de Pallars en 1101 al mateix Monestir. Dit començament ja féu notar En Miret que fou repròduhit, ab poques variacions, en una altra escriptura de 1112 del mateix atorgant.

De sopte, en 1133, nos trobèem ab un Jurament de treva y pau atorgat per Pere Ramon, Cómte de Pallars al Bisbe d'Urgell, escrit tot ell en català : m'après a dir que es per aquesta excepcional circumstancia que l'esment, jatsía que nos sigui pervingut solsament copiat en lo Cartulari Dotaliarum de la Sèu. Dintre documents cancellereschs es aquest lo primer que coneguí escrit en nostra llengua : certes, però, la redacció es formularia y l'estil ben dolent, ço qui confirma la regla que quan lo llatí d'un *escriptorium* es barroher, no es pas mellor son català, y la ignorancia de la llengua clàssica en lo Pallars la venim de veure.

Ben diferent, per son bon llatí ab elegants hiperbatons, es la Restitució del Mas Casasús a la Esglesia de Serrabona en 1139, atorgada per Sibila, Vescomtessa de Castellbó y Cerdanya, document notable com féu notar l'Acadèmich Moliné y Brasés per regonèxershi nostre *plebeicus sermo*.

Torna a ésser en català, y tractantse de documents oficials açò en 1211 es molt notable, l'acta de Retiment del Castell de Llorenç, avaluada a més per una construcció clara y correcta. En 1224 la Conveniencia entre Guerau de Cabrera, Comte d'Urgell y Ramon Folch de Cardona, es d'una redacció llatina ritual y enfarfegada. En un bon català y fraseologia molt interessant foren escrites en 1244 les Treves fermades entre lo Bisbe de la Sèu y 'l Comte de Foix.

56. Mes es en les lletres particulars, servades per ço com foren rebudes en bisbats y corts, ahont se desnúa nostre bell catalanesch en línees àgils y robustes alhora, en formes franques y ensemps mesurades, qui fan presagiar aquell ritme de nostra prosa daurada, tan encisador y tan distinct per diferenciació de cesures, d'aquells de les altres llengües germanes. Naturalment, en documents tan íntims y subjectius es ahont mellor se reflecta la instrucció y personalitat del escriptent, en guisa que no hem d'esperar que llur qualitat sigui igual. Anteriors al s. XIV sols n'he pogudes examinar divuyt, de les quals nou provenen de La Sèu, y una fou publicada, si no ab prou cura per a servir de fonament lingüístich, assats correctament per a fins d'estil, per En Milà y Fontanals, nom que tinch goig de poder pronunciar avuy. Totes són del s. XIII, y totes són en català. La primera, de 1215-30, escrita per En B. de Zaportela al Arquebisbe de Tarragona en molt bon català, ressurit per sa ingenuitat; la muller d'aquell l'ha abandonat, y ell diu al Arquebisbe : *«segons los clams qe ella a feits de mi e segon lo respot qe io i faz no coneg qe obs aia pleit entre mi ne ela, ne qe de re aiam a pleideiar. E si uos Seïnor, conexets qe azo bas a mi prec*

uos. Seinor. qe. nom. fazats. anar. a. Teragona. car. io. son. de. longa. terra. et. es. me. gran. enug. e. gran. mal. treit. lanar. de. Teragona. La de 1239 de Zaportela a P. de Baieras denota més indecisió constructiva.

Respecte a les dues anteriors, les d'Urgell són de molt inferior redacció: sols son interessantíssim context fa tolerable la devers 1251 de En B. de Lliri al Bisbe Ponç, de fraseologia per altra part ben popular, de la qual retinch la dita «*lo sagrista de Tarragona sente a cab e a col ab uos. de feit e de paraula*»; també es de remarcar l'ús de *mercé de Deu* en nominatiu, anch que sia introduhit en construcció d'ablatiu absolut: «*nos som sans e alegre la merce de Deu*», sintagma qui no es pas isolat, car en les lletres de Matha d'Armagnach a la seva sogra, curiosament publicades y eruditament comentades pel Dr. Joseph M.ª Roca, llegim també: «*pero Deus merce ell nasque dret de sos membres*».

Les de Vilamur, Seró, Batlle d'Arches, Batlle de La Sèu y Prohoms d'Araós són ben dolentes, mes com a pèssima redacció a totes sobra la del mateix Bisbe Abril. Malgrat d'açò, pot hom esgranar en totes elles qualque ordenació clàssica que'l temps ja avençat necessàriament imposava: «*a gran tort e gran desonor de vos e gran meinspreo ... a mi e cuita e mester gran que no pux seguir lo pleit*» (Seró), «*dic vos e preg vos e do vos per conselj*» (Batlle d'Arches), y un modisme popular en la del Batlle de La Sèu: «*sempre an obs ne a grans m aurezo*». Mellors que totes aquestes, les de Arnau Llordà y R. d'Orcau són ben redactades y poden ésser considerades com prototipus de mitjana ilustració.

Pel mateix temps, 1257, en P. de Berga escriu ab estil concís, clar y enèrgich, a son fidel Johan Febridor, fentli saber sa adquisició de la senyoria de Merola; iguals qualitats tan nostrades iluhexen en la de 1262 de Guillèm de Cervelló a Berenguer, Ardiaca de Barcelona, y en la de 1285-91 de Ça Riera trametent desde Palerm ordi a Jaume II; res no hi ha a objectar a la de 1293 de Berenguer des Fonolar a Bernat de Senteles; y traheix la poca instrucció d'En Esquerrer sa lletra de 1300 al Infant Jaume. Tenim, però, precisament d'aquest mateix any, darrer de que puch ocupar-me, dues peces literaries qui duhen a la composició epistolar la complacencia en la escriptura y l'acaronament de formes del renaxement. Diu Geralda de Vilamur al molt alt senyor En Jacme per la gracia de Déu Rey d'Aragó, etc.: «*vos clam merce que vos no vulats que per desaliment de justicia io prena tant gran tort en vostra terra, maiorment, senyor, com io*

so dona viuda et so en guarda et en defeniment vostre especial et so vostra perenta et e feyt tots temps la vostra volentat de mon poder, mils que en G. de Belera quim soffer los dits homeris axi com a bares meus ... seria, Senyor, gran desonor vostra et dan meu, si en colpa de vos, Senyor, io perdia mon dret». Y escriu lo Vescomte de Cardona «a la molt nobla e molt honrada madona Na Guillema myler za enrera del noble Senyor Infant en P. de bona memoria, dona de Montcada et de Castellviyll : ... proferim vos ab testimoni de la present letra, que nos farem estar lo dit bisbe e son Capitoll et sos valedors, a dret et a raho de tota demanda que haviats contra els, e si vos volets pendre dret del bisbe ... nos farem cessar, que per lo bisbe ne per sos valedors no sera fet mal ne dat dany a vos ne a la terra vostra, et enantarem sobrel dit feyt axi com deiam ... En altra manera nos auriem a deffendre et deffendriem la part que aço complir et pendre volgues».

Més ençà, ja en ple període literari, les comunicacions cancelleresques, tant en llatí com en català, melloren ensemps. S'ixen de nostres fites, mes no 'm sé estar d'assenyalar desde ara, los noms de dos escribans eximis, vers artistes de la ploma, qui excellexen sobre tots los demés de nostra cort comtal, y deuen ésser tinguts com a autors menors dignes de servir de fons a llurs contemporanis Bernat Metge, Eximeniç, etc. : són En Pere de Beviure y En Guillèm Ponç.

* * *

Senyors Acadèmichs : Les consideracions precehents, que tem no us siguin resultades enutjoses, sols constituïhexen uns quants aspectes parcials del camp immens abastat per la lingüística y estilística catalanes diacròniques, o en fraseologia vella, per la historia de la evolució de nostra llengua y estil. Llevats los treballs del magne Milà y Fontanals, del Canonge Bastero, d'En Balari y Jovany, tots ells d'aquesta Corporació, y del mallorquí Tomàs Forteza, quasi cap estudi metòdich y comprensiu s'es publicat encara per a aportar los fenomens evolutius del català al patrimoni de la filologia romànica. Dexeu-me esmentar, noresmenys, com es aquesta Academia, adés per estamparles en ses Memories y Butlletins, adés per pertànyer a la matexa llurs transcriptors Bofarull, Miret y Sans, Moliné y Brasés, Carreras y Candi, Josep M.ª Roca, Ramon Miquel y Planas, etc., la institució que més y de mellor manera (recordinse les nombrosíssimes reproduccions en facsímil d'En Miret y Sans) ha contribuït a la transcripció de nostres documents antichs.

Els són la base fonamental per a aquests estudis, qui després han d'ésser contrastats ab los testimonis vivents de la geografia lingüística, o sia lo català parlat, no a Barcelona, sinó en nostres encontrades més pures. De la comparança entre la tradició literaria y la parla viva n'ha d'exir aquella reglamentació gramatical y lèxica, qui ans servexi com a escut protector de corrupcions foranes, que com a cota d'acer qui li embargui 'ls franchs moviments.

Regonech, senyors, que he triada materia massa vasta y complexa per a mos conexements; dolç es, però, y atrayent, especular sobre la llengua. Perdonèumho, donchs. Rebèu vosaltres ma regonèxença y la Academia la fehelitat del menor de sos components.

He dit.

ANFÒS PAR

ÍNDIX ANALÍTICH

<p><i>ab</i>..... 36 <i>-abus</i> dat. y ablat... 2 accusatiu singular... 29 <i>ad</i>..... 32, 35 <i>ai</i> per <i>æ</i>..... 2 alous..... 50 arcaismes llatins... 2 <i>b</i> per <i>p</i>..... 3, 18 <i>b</i> per <i>v</i>..... 5 <i>c</i> llatina (k)..... 22 <i>c</i> per <i>g</i> final..... 19 cancellereschs, doc... 55 capbreus..... 50 <i>ci</i> per <i>ti</i>..... 5, 21 clams..... 54 conmutacions..... 51 conveniencies..... 54 contencions..... 54 <i>ç</i> < <i>k</i>..... 22 <i>d</i> per <i>t</i>..... 3, 18 dates dels documents romànichs..... 8 id. id. catalans..... 9 llurs menes..... 10 llurs transcripcions.. 11 declinacions..... 29, 30 despeses..... 50 donacions..... 51 <i>e</i> per <i>æ</i>..... 3, 14 <i>e</i> per <i>i</i>, <i>ê</i>..... 5, 13 errades cscribes..... 49 <i>es</i> (f. p.) per <i>as</i>... 31</p>	<p>exitibus et redditi- bus..... 50 formació romànich.. 7 futur..... 48 <i>g</i> per <i>c</i>..... 3, 18 <i>g</i> per <i>w</i>..... 15 greuges..... 54 <i>hs</i>..... 42 <i>i</i> per <i>ê</i>..... 3 <i>i</i>, <i>ê</i> > <i>ê</i>..... 12 <i>ig</i> (final) <i>ê</i>..... 28 <i>ille, ipse</i> > <i>lo, es</i>... 39 <i>illorum</i>..... 34 impignoracions..... 51 infinitiva, construcció 45 inscripcions llatines . 1 <i>ipse</i>..... 4, 39 juraments..... 53 <i>la un</i>..... 41 <i>lo, el</i>..... 40 <i>ll</i> (<i>lj</i>)..... 23, 24, 25 lletres..... 56 llistes de mots..... 50 <i>m</i> final, sa ommissió. 3, 29 <i>m</i> davant <i>s, i, u</i>... 3 masculinissació neu- tres..... 3 <i>n</i> davant <i>s, i, u</i>... 3 <i>ne</i>..... 42 <i>ni</i>..... 43 <i>ny</i> (<i>ny</i>)..... 26</p>	<p><i>o</i> per <i>au</i>..... 5, 16 <i>-ore</i> (genre noms abs- tractes)..... 38 <i>p</i> per <i>b</i> final..... 19 pleyts..... 54 querimonies..... 54 <i>qui, que</i>..... 44 <i>qua</i> (<i>ca</i>)..... 45 <i>quod</i>..... 45, 46 rancures..... 54 rendes..... 50 robaries..... 54 <i>senyer, senyor</i>..... 37 <i>sic, si</i>..... 47 <i>t</i> per <i>d</i> final..... 4, 19 testaments..... 52 <i>ig, ij</i> (<i>j</i>)..... 28 títols y noms geogrà- fichs..... 32 torts..... 54 <i>ix</i> (<i>é</i>)..... 28 <i>u</i> per <i>au</i>..... 5 <i>u</i> per <i>i</i>..... 5 <i>u</i> per <i>l</i>..... 17 <i>u</i> < <i>t, d, ts</i> finals... 20 <i>uo</i> per <i>uu</i>..... 2 <i>ul</i>..... 45 <i>v</i> per <i>f</i>..... 3 vendes..... 51 <i>x</i>..... 27 <i>y</i> per <i>e</i>..... 43</p>
---	---	--

CLAU DE LES CARTES CITADES

(A. C. A. : Arxiu Corona d'Aragó. — A. La Sèu : Arxiu La Sèu d'Urgell. — I. E. C. : Biblioteca Institut d'Estudis Catalans.)

Any	Document	Arxiu	Transcriptor	Publicat en
833	Lillet, Consagració Esglesia Castell.....	A. La Sèu...	Pujol.....	But. Bibliot. Cat., vii, 8.
839	La Sèu, Consagració Esglesia.....	»	»	Estudis Romànics, 2, 104.
845-52	La Sèu, Diploma Monestir Vilanova.....	»	Valls.....	Comtats Pallars y Ribagorça, 5.
863	Bellver, Juhí de Salomó.....	Olià.....	Pasqual.....	Mem. R. A. Hist., iv, 56.
865	Grassa, Juhí en pro Santa Maria de la Grassa.....	Prades.....	Alart.....	Soc. Agric. S. et L. Pyr. Orient. 1873.
898-917	Espousalícia, Carta — del comte Sunyer.....	A. C. A.....	Valls.....	Recull Documents Antichs, 196.
904	Venda, per Deonat, Organyà.....	I. E. C.....	Miret.....	BABL, vi, 349.
911	Venda, per Uper y Esteoncia.....	»	»	» VI, 349.
951	Donació, per Comtessa Riquilda.....	A. Sèu Barc.....	Valls.....	Recull Documents Antichs, 199.
973	Venda, per Suniario, Sant Llorenç de Munt.....	A. C. A.....	Miret.....	Antichs Documents, 7.
973	Venda, per Iuda Vivas.....	»	»	BABL, viii, 230.
956-86	Venda, per Susana, Sant Llorenç de Munt.....	»	»	Antichs Documents, 7.
996	Commutació, per Bonefilus.....	»	»	» 7.
1005	Venda, per Agto.....	I. E. C.....	»	» 8.
1008	Venda, per Ballo.....	A. C. A.....	»	» 8.
1010-40	Cinch juraments, Cartoral Urgell.....	A. La Sèu.....	»	BABL, vi, 38r.
1011	Alous, per Langobart.....	A. C. A.....	»	» viii, 231.
1015	Venda, per Vivas.....	»	»	» 233.
1029	Donació, per Lobet a Preciosa.....	»	»	Antichs Documents, 9.
1029	Alou, per Ramon III de Pallars.....	»	Valls.....	Comtats Pallars y Ribagorça, 42.

Any	Document	Arxiu	Transcriptor	Publicat en
1030	Donació, per Otger.....	A. C. A.....	Miret.....	Antichs Documents, 9.
1030	Venda, per Lupone.....	I. E. C.....	»	BABL, vii, 405.
1038	Venda, per Ermengol.....	A. C. A.....	»	Antichs Documents, 9.
1036-79	Placitum, entre Bisbe y Gonball.....	A. La Sèu...	Pujol.....	Documents en vulgar, II.
1038	Impignoració, per Seniofret.....	A. C. A.....	Miret.....	Antichs Documents, 9.
1039	Testament, per Guillèm, Sant Llorenç.....	»	»	»
1041	Venda, per Guifret.....	»	»	»
1041-75	Capbreu, pensions Urgell.....	C. La Sèu...	»	BABL, vi, 383.
1043	Venda, per Iozfred, Organyà.....	I. E. C.....	»	Antichs Documents, 29.
1043	Testament, per Suniarius.....	»	»	BABL, vii, 496.
1044	Alou, per Ramon III de Pallars.....	A. C. A.....	Valls.....	Comtats Pallars y Ribagorça, 44.
1061	Cessió, per Ramon, prev.....	»	Miret.....	Antichs Documents, 11.
1064	Donació, per Ramon Oliba.....	»	»	»
1064-1104	Testament, per Gerbert Bonus.....	»	»	»
1064	Donació, per Wifred.....	I. E. C.....	»	»
1051-66	Jurament, per Bernard.....	A. C. A.....	»	BABL, vii, 103.
1068	Conveniència, Comte de Barcelona y R. Bernard.....	»	»	Layettes du Trésor des Chartes.
1069	Consagració, Monestir de Mur.....	I. E. C.....	Miret.....	BABL, vi, 114.
1072-99	Jurament, per Bernat Guillèm.....	»	»	Antichs Documents, 29.
1075-99	Jurament, per Guillèm Ponç.....	»	»	»
1080-95	Rancures contra Guillèm Arnall.....	»	»	Revue Hispanique, XIX, II.
1085	Testament, per Renard.....	A. C. A.....	»	Antichs Documents, 12.
1085	Venda, per Miró.....	I. E. C.....	»	BABL, vii, 505.
1088	Testament, per Guillèm.....	A. C. A.....	»	Antichs Documents, 13.
1090	Placitum, per Guifred de Pujol.....	I. E. C.....	»	BABL, vi, 387.
1095	Conveniència, Bisbe Urgell y Arnall.....	A. Foix.....	»	Layettes Tresor des Chartes, v, 9, s.
1097	Testament, per Em.....	A. C. A.....	Miret.....	BABL, vii, 108.
1097	Testament, per Iaucifre.....	»	»	Antichs Documents, 30.
1097	Donació, per Udalar.....	I. E. C.....	»	BABL, vii, 507.
1098	Enfeudació, pel Bisbe Ot.....	A. La Sèu...	»	Antichs Documents, 13.

Any	Document	Arzlu	Transcriptor	Publicat en
Fi s. XI	Censos Organya.....	I. E. C....	Miret.....	Revue Hispanique, XIX, 14.
1094-1110	Conveniència, Artall y Bernard.....	»	»	Antichs Documents, 31.
S. XII	Tres Breus, rèdits de vassalls.....	A. C. A....	»	BABL, VII, 108.
1101	Donació, Monestir de Mur.....	A. Mur....	»	» VI, 222.
1102	Placitum, Witard y Arnall.....	I. E. C....	»	» VI, 390.
1107	Jurament, per Ermengod Iocbert.....	A. La Sèu..	Pujol.....	Documents en vulgar, 12.
1115	Conveniència, Arnal, Sancia y Mir.....	I. E. C....	Miret.....	Antichs Documents, 31.
1131	Jurament, per Mir Guitard.....	A. La Sèu..	Pujol.....	Documents en vulgar, 12.
1100-33	Jurament de treva y pau.....	C. Urgell..	Miret.....	Revue Hispanique, XIX, 7.
1139	Restitució a Serrabona.....	A. B. Let..	Moliné Brasés.	BABL, IV, 114.
1144	Cessió, per Pons Bertrand.....	A. C. A....	Miret.....	Antichs Documents, 13.
1149-62	Clams, hòmens Fontrubi.....	»	»	BABL, VII, 109.
S. XII	Clams Escalas al Bisbe de La Sèu.....	A. La Sèu..	Pujol.....	Documents en vulgar, 13.
S. XII	Torts contra esglesies Urgell.....	»	»	» » » 14.
S. XII	Robaries Ostafranchs.....	»	»	» » » 15.
1157	Testament, per Eliards de Monteleno.....	I. E. C....	Miret.....	BABL, VI, 393.
1153	Testament, per Ramon Guillèm.....	A. C. A....	»	Antichs Documents, 14.
1164	Testament, per Adalbert.....	»	»	BABL, VII, 113.
1177	Testament, per Arnalla de Caboueth.....	I. E. C....	»	» VI, 394.
1180-85	Remembrança rendes Templers Cerdanya.....	»	»	Antichs Documents, 32.
1170-92	Clams, per Bertran de Vilafranca.....	A. C. A....	»	BABL, VII, 110.
1180-94	Despeses, Comte Provença a Perpinyà.....	»	»	» » 114.
1190-1210	Querimonies Templers Barberà.....	»	»	Antichs Documents, 33.
1200-10	Torts, de Pere Lobeira.....	»	»	» » 33.
S. XIII	Clams Ayguatebia.....	A. La Sèu..	Pujol.....	Documents en vulgar, 15.
1211	Retiment Castell de Llorenç.....	A. C. A....	Miret.....	Vizcondado Castellbó.
1224	Conveniència entre Urgell y Cardona.....	A. Cardona.	Serra Vilaró..	BABL, IV, 304.
1215-30	Lletra Zaportela al Arquebisbe de Tarragona.....	I. E. C....	Miret.....	Antichs Documents, 34.
1237	Testament, per Pons de Castelló.....	A. Priorat..	»	BABL, VII, 176.
1239	Inventari mobles.....	A. Sèu Barc.	»	Antichs Documents, 15.

Any	Document	Arxiu	Transcriptor	Publicat en
1239	Lletra Zaportela a P. de Baieres.....	A. C. A.....	Milà.....	Revista Històrica, 1876.
1241	Donació, per Ramona de Solans.....	I. E. C.....	Miret.....	Antichs Documents, 35.
1242	Creuges Puigfalconer, Memoria de... fets a.....	A. La Sèu...	Pujol.....	Documents en vulgar, 16.
1243	Contenció, entre R. Dezcamp y Organyà.....	I. E. C.....	Miret.....	Antichs Documents, 36.
1244	Treves La Seu-Foix, entre lo Bisbe... y'l Comte.....	A. La Sèu...	Pujol.....	Documents en vulgar, 18.
1248	Donació Susterris, als hospitalers de.....	I. E. C.....	Miret.....	Antichs Documents, 36.
1248	Clams Sanahuja, per F. Valentí.....	A. La Sèu...	Pujol.....	Documents en vulgar, 20.
1230-57	Lletra Dalmau al Bisbe Ponç.....	»	»	» » » 20.
1230-57	Lletra Palmerola al Bisbe Ponç.....	»	»	» » » 21.
1230-57	Lletra B. de Liri al Bisbe Ponç.....	»	»	» » » 21.
1230-57	Lletra A. de Saga al Bisbe Ponç.....	»	»	» » » 22.
1250	Heretges, informació sobre.....	»	»	» » » 22.
Mitg s. xiii	Rendes Solà, Rentembrança.....	A. Sèu Barc.	Miret.....	Antichs Documents, 20.
Mitg s. xiii	Rendes Sakrà, Remembrança.....	»	»	» » » 21.
Mitg s. xiii	Pallès, Deposició testifical.....	»	»	» » » 36.
1251	Lletra B. de Liri al Bisbe Ponç.....	A. La Sèu...	Pujol.....	Documents en vulgar, 25.
1257	Lletra Berga, Sant Llorenç de Munt.....	A. C. A.....	Miret.....	Antichs Documents, 16.
1230-60	Crèdits Bondia contra Eimeric.....	A. Sèu Barc.	»	» » » 38.
1251	(tresllat de 1194) Testament Bertran de elprat.....	A. C. A.....	»	» » » 14.
1257-69	Lletra Vilamur al Bisbe Abril.....	A. La Sèu...	Pujol.....	Document sen. vulgar, 28.
1257-69	Lletra Vilamur al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 30.
1257-69	Lletra Toló al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 28.
1257-69	Lletra Seró al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 29.
1257-69	Lletra Arches al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 29.
1257-69	Lletra Araós al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 32.
1257-69	Treves retudes per Abella.....	»	»	» » » 31.
1257-69	Lletra Batlle Sèu al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 32.
1257-69	Lletra Llordà al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 32.
1257-69	Lletra Orcau al Bisbe Abril.....	»	»	» » » 31.
1262	Lletra Cervelló al mestre Berenguer.....	A. Sèu Barc.	Miret.....	Antichs Documents; 16.

Any	Document	Arxiu	Transcriptor	Publicat en
1268	Mobles custodiats per Umberto.....	A. Sèu Barc.	Miret.....	Antichs Documents, 17.
1270	Rendes Jaume I.....	A. C. A.....	»	BABL, VII, 234.
1273	Prometença Ramoneda.....	I. E. C.....	»	Antichs Documents, 37.
1274	Despeses Jaume I.....	A. C. A.....	»	BABL, VII, 236.
1260-75	Contençó, Templers Barberà y P. Queralt —.....	»	»	» » 233.
1278	Despeses Palet.....	A. Sèu Barc.	»	Antichs Documents, 17.
1285	Inquisició avalots Tortosa.....	A. C. A.....	»	BABL, VII, 248.
1289	Demandes marmessors Berenguera.....	A. Sèu Barc.	»	Antichs Documents, 18.
1285-91	Lletra Sa Riera a Jaume II.....	A. C. A.....	»	BABL, VII, 275.
1293	Lletra Fonolar a Bernat de Senteles.....	A. Sèu Barc.	»	Antichs Documents, 19.
1297	Penyora Murcia; Carta Bernat Seguí.....	»	»	» » 19.
1276-85	Robaries averia nau.....	A. C. A.....	»	BABL, VII, 241.
Fi s. XIII	Remembrança censal Durfort.....	A. Sèu Barc.	»	Antichs Documents, 22.
Fi s. XIII	Testament, per viuda Lobet.....	»	»	» » 23.
1300	Lletra Vilamur al rey Jaume II.....	A. C. A.....	»	» » 24.
1300	Lletra Vescomte Cardona a Guillem de Montcada.....	»	»	» » 25.
1300	Lletra Esquerrer al infant Jaume.....	»	»	» » 26.
1306-09	Lletra Saurina de Besers al rey Jaume II.....	»	»	» » 27.

Han d'encloures, a més, les coleccions terrassenca y organianenca de 152 y 162 documents, respectivament, quasi tots ells vendes, donacions o impignoracions, publicades en BABL, VII, 387, y VIII, 417.

* * *

Abreviacions usades en la part I. *Inscripcions*: T. Tarragona, C. Cartagena, B. Barcelona. Los nombres pertanyen a la numeració de Hübner. En la part II. *Cartes*, aquestes són indicades per l'any y qualque mot, qui permeten determinarles segons la Clau précehent.

RESPOSTA

per

EN JOSEPH M.ª ROCA

Senyors:

La Reyal Acadèmia de Bones Lletres s'es dignada exornarme ab la sua representació per a donar la benvinguda y fer lo present del pa y la sal al novell company, qui, expressament cridat, avuy truca a la porta de la Corporació nostrada per a ocupar lo lloch que en torn del fogar gremial dexà En Joaquim Riera y Bertran (q. a. c. s.); y en pren possessió ab el propòsit de compartir ab nosaltres les tasques que al ensemps nos han confiades lo deure de ciutadania y la devoció a la vella entitat barcelonesa : aquesta entitat qui tradicionalment, sense exaltacions ni depressions, va fent la seva via vers l'ennoblidor ideal de perfecció, modestament agençada y ab digne continenca, com se pertany a la seva historia.

Si acceptí aytal honorable representació no fou pas obligat per l'imperatiu categòrich de la disciplina corporativa : vaig acceptarla expontàniament, ab pregona satisfacció y regonexença, puix ab ella se'm presentava la avinentesa de palesar obertament lo meu goig al veure entrar en lo clos d'una Institució intel·lectual, despullada d'utilitat pràctica, en lo sentit barroer de la paraula, un home de negocis aparentment allunyat del comerç de les lletres, demostrant ab la seva entrada ésser un emancipat *ab initio* de la ignorancia dorada, un concient de la responsabilitat social de tots y quiscun dels seus actes envers la seva terra y àdhuch envers lo seu estament, car esmerçant los lleures ofrenant encens a la reialesa del esperit, aristocratiza la sua actuació en lo món dels negocis materials.

Abans, en lo temps de la velluria que no havèm conseguit, el conreu intel·lectual dels estudis desinteressats tampoch era exclusiu o quasi exclusiu de les gerarquies universitaries, dels qui han passada la juvenesa llur en les aules superiors y demés

centres d'alta cultura oficial per a copsar un Diploma acreditatiu de suficiència professional acadèmica; llavors era més freqüent veure homens de negocis, de finances, menestrals, burgesos, los quals, devots de llur ciutat, continuant l'ancestral tradició mediterrània, com si tinguessen per divisa armòrica les paraules del últim Rey nostrat : «*cum ex scientificis viris et regna et terre reluceant*»,¹ compartien llurs ocupacions habituals ab estudis literaris, històrics, arqueològics, com passava, entre altres, en la Acadèmia dels Nocturns a València y en la dels Desconfiats de Barcelona, bressol de la actual de Bones Lletres, y axí mateix en la societat barcelonina titulada Comunicació literaria, en la qual s'hi llegí la *Apologia del Idioma Català, vindicantlo de les impostures de alguns estrangers que lo acusen de aspre, incult y escàs*, qual Apologia fou entregada al llavors nomenat Gabinet Episcopal, y figura ara en les llexes de la Biblioteca del nostre Seminari Conciliar.²

Es clar que aquestes minúscules, més que en quantitat en qualitat, agrupacions d'homens de les generacions pretèrites assedagats de cultura, no eren altra cosa que un ressò esmortuït y esblaymat, però ressò al fi de la llunyana Florencia dels Mèdics : un espurnich d'aquella foguera llenguadociana encesa a la espona del Garona y a la ombra del llorer del barri de les Agustines, hont departien, escatint temes de belles lletres en bona companya y germanor, banquers y marxants, barrejats ab mossens y micers, cobricelats tots per lo títol honorífich de Doctors en Gay-Saber : y la ciutat de Tolosa, comercial per excelència, mercès a aquell esbart de ciutadans, de llavors ençà fou coneguda en lo món per la seva saviesa : «*La ciutad de Pallas te noumèron li sage...*» poetisava En Mistral, referintse a Tolosa, en lo seu *Remerciment* a Clemència Isaura, llegit per ell mateix en la festa dels Jochs Florals (1879) y ab motiu d'haverli concedit lo mestratge.

Però ara, en nostres temps, aytal esperit de tradició, malhauradament com moltes altres virtuts, vençudes per l'esperit utilitari y oportunista que, com llosana de plom, plana damunt els homens, fentlos masells als sentiments delicats que no porten involucrat un immediat interès personal, cau en desuetut, y si no s'ha esvahit s'es molt debilitat entre nosaltres.

Perçò'm plaü l'entrada de N'Anfòs Par, qui, per acció catalítica, protesta d'aquesta decadència de la tradició inte-

1. A. C. A., r. 2254, f. 71 g.

2. Fulletó de tretze folis, 208 x 143 mm., ab coberta de paper mostrejat.

lectual novellament encarnada en lo esperit ciutadà, essent lo seu acte d'alta exemplaritat per a los devots de Mercuri, la majoria dels quals, homens de realitats segons ells, sense altre nort que la conquesta del fruit aurífich del jardí de les Espèrides, fi suprèm de llur esforç, apoyantse en la crossa de grolleres mixtificacions aportades pel *snobisme*, y enforcant el muscle ab les alforçes plenes a seny d'insubstancials frivolitats, fan lo prosaich y monòton romiatge de la vida, no pensant que'l camí los seria més placent y delitós si perfumessin la preocupació del Progrés ab sentor de Civilisació. Aprenguin de nostre Acadèmich, qui, ab la mateixa mà que redactà lo model dels complicats contractes del Centre Cotoner de nostra ciutat, del qual ell n'es l'ànima y mereix ésserho, ha escrites moltes altres obres de les que parlaré, precursoras del discurs que'ns acaba de llegir.

* * *

Les portes de la Academia s'obren avuy de pinta en ample devant d'En Par, y aquest ne traversa 'l marxapèu boy pot dirse que per dret propi, car es dels qui ab lo viàtich de la antiga màxima saviesa «no miris a quants plaus, sinó a quals», ab estoica serenor compleix la missió que s'ha confiada tenint per termenals únichs, en son camp d'acció dintre la familia y envers la ciutat, els altars de la conciencia y del deure ab les credences perennalment enceses. Recordemnos de la notable conferencia de la Sala Mozart, en la qual, com President d'Hisenda, explicà francament, y ab claretat meridiana, la sua actuació administrativa municipal, tan combatuda pels sectaris d'una política partidista com temuda pels anèlits de Barcelona, axí los amparats per la nòmina com els protegits per los pavesos plutocràtics de les grans rahons socials.

Lo criteri dreturer de fer lo que's dega y no lo que's vulla, prescindint de lo que pensin els altres, lo porta fins el sacrifici de prescindir d'ell mateix, y 'ns ho demostra colaborent a la obra del Foment de Pietat Catalana malgrat ésser un adversari concient de les normes ortogràfiques que aquesta Institució empra per a les seves publicacions religioses. Y es que ell, en aquest cas particular, mirant lo cel y no la terra, fa renunciació, no sens recança, de la seva opinió personal de forma en front la bonesa fonamental de la obra que's realisa.

Ultra aquest bagatge de virtuts excelses del home, axí per-

sonals com cíviques, y que constituïxen la sua norma íntima, gemmes humanes que la nostra Corporació valora en lo molt que valen, especialment en aquests temps de perversió moral, En Par ens aporta y ens ofereix, generós, els fruyts sahonats y saborosos de la seva inteligencia conresats amorosament en la solitud de la llar durant sos lleures.

Pot dirse, sens dubtança, que lo inici de la sua carrera literaria foren les narracions titulades *Una excursió a Pompei y al Vesubi*, *Una ascensió al pic de Aneto* y *Les montanyes*, llegides totes elles en sengles sessions del Centre Excursionista de Catalunya, a part les conferencies donades en lo mateix centre sobre la *Escenologia y la historia del teatre anglès anterior a Shakespeare*, y, axí mateix, sobre *Othello*, de qual tragedia n'ha traduïda una part en nostre romanç, publicantla, comentada, en la revista *Catalunya*. Per cert, y es digne de notar, que fou aquesta la primera traducció catalana d'un fragment de Shakespeare feta ab estudi dels comentadors y diverses texts originals inglesos.

N'es tan enamorat de Shakespeare, hi sent tanta predilecció per aquella personalitat egregia, que estudiá y en comenta la vida en una conferencia donada en la càtedra del Ateneo Barcelonés, y publicada en lo seu *Bulletí*, avuy occís violentment, presentant la figura del gran tràgich britànich manyagament y acurada, sense exirse l'autor de la austeritat que correspon y que deu ésser sempre inseparable del historiayre.

Ademés, incorporà magistralment al català lo *Rey Lear*, conservantli sa propia essencia nativa, y fent precedir la traducció de les dèus o fonts d'origen de la tragedia, bibliografia y observacions per a facilitar sa lectura, conèixer la època en la qual se descapdella y durada de la acció; altrament, hi anteposa una nota curiosíssima referent la versió al català de noms de personatges y llochs. Finida la obra, el traductor tracta de la escenologia, parlantnos dels antecedents històrichs, les taules o escenaris, de la interpretació escènica, musica, indumentaria, y acaba ab la part crítica fent l'estudi dels personatges, lo anàlisis de la acció, forma y judici sintètic. Es a dir, que la traducció resulta una excusa per a poguer fer de la obra un estudi integral.

Es perçò precisament, per ésser tan completa la publicació d'aquesta traducció y feta ab tal conexement de causa, que jo no sabría expressar lo que més me plau : si lo text, o los precedents y derivats a que ha donat lloch. Com lo Comte de Glocestre en la primera escena del acte primer, podría dir : «La vàlua de

les parts es tan ben sospesada, que l'escorcoll més escrupulós de ninguna sabria fer tria...» Y no's trobi exagerada la mia opinió, ni s'atribuexi a que la amistat haja poguda enterbolir la visió del crítich circumstancial, ni tampoch a que jo perseguesca l'auto plaer del elogi alièn, donchs la censura o'l silenci, que es una modalitat de censura, es sempre dolorosa, no. En aytal llohança vaig en bona companyia, car lo President de les societats londoneses Shakesperiana y de Textes antichs l'exultà sense reserves; y En Sidney Lee, en la sua notabilíssima *Vida de Shakespeare*, aferma que la traducció del *Rey Lear* feta per N'Anfós Par no té parió en llengua neo-llatina.

Aymant com es de les activitats més enlayrades del esperit, de molts anys ençà es President, pot dirse que per antonomasia de la Associació Wagneriana, la entitat cultural que tant ha contribuït a popularisar la obra musical del mestre alemany, avuy ja completament naturalisada en nostra terra. Y essent President, no ho es pas nominalment, decorativament, no es dels pertanyents a la classe dels presidents abúlichs y verges d'iniciatives, obehidors automàtichs de la voluntat no rahnada, sinó absurda dels presidis. Es un President efectiu, qui exercita sos drets y compleix rigorosament sos deures : bon còmit y bon conexedor de la carta de navegar y la brúxola, engrapant la barra del timó mena ab serenitat la barca social als ports cobejats, axí en temps fortunal com en bonança; y a la hora del treball, si convé, predica ab l'exemple, y sab posar el rem al escalem y manejar l'ormeig; y la exarcia com lo més apte; axí ho demostra l'elench dels conferenciants de la esmentada associació, car en ell hi consta En Par, President, parlant de la *Concepció y obres shakespeareanes*, y també hi consta la lectura d'un fragment per ell traduït de *Lo forçament de Lucrecia*, comentant y criticant aquest darrer poema èpich que escrigué en sa juvenesa Shakespeare poeta.

Y'l devot fervorós del genial dramaturch anglès y de les inefables belleses del Art mirífich, es un entusiasta filòlech, un obrer d'aquesta ciencia axarrahida y austera, qui no permet a la imaginació dels seus servents, en actes rituals, encelarse a les sublims regions hont les idees aparexen sots forma de belles imatges : es un escorcollador de les lleys ancestrals que regexen la estructura íntima, com si diguéssim la histologia, la contextura de la llengua nostrada, y prenent per son Virgili a Bernat Metge, l'erudit secretari y familiar de Johan I y Violant de Bar, y un dels mestres prosistes de la època d'or de la nostra literatura; s'endinsa en les pregoneses de la «Sintaxi» del bell cata-

länesch, estudi que, concebut y desenrotllat en conformitat fidel ab les obres mestres de la moderna filologia romànica, com ell mateix ens diu en son *Prefaci*, constituheix la clau de volta dels seus treballs, y que, gramaticalment, es lo estudi més nacional que pot ferse, car dignifica, depurantlo, lo nostre verb, palesa son caràcter propi, la seva peculiar arquitectura, o sien los trets fisionòmichs afirmatius de niçaga, fentli reconquerir la personalitat y barrant los signes sobreposats adquirits per nocius contactes.

Esfilagarçant lo *Somni* y'l *Valter e Griselda*, los analisa ab paciència benedictina, rahanadament y metòdica, deduhint del estudi llur conseqüencies de lògica irreatible, qui porten la convicció al esperit més escèptich.

Publicacions eminentment tècniques y de rellevant autoritat judicaren aquesta *Sintaxi catalana*, qui forma un volum en 4.^t de 580 pàgs., en termes encomiàstichs y fervents, que no altra cosa merexia la obra esmentada : En Brunel, en la *Revue de l'École de Chartes*, qualificant l'estudi de profund, diu que, además de ser un tractat de *Sintaxi catalana*, en certs moments ho es de sintaxi romana general; y lo crítich de la *Modern Language Review* considera que En Par ha feta una conciençada, proluxe y terminant exposició del seu tema.

No es, donchs, meravella que lo nostre recipiendari aprofités la oportunitat de la sua entrada a la Academia per a tributar un homenatge a lo que literariament constitueix l'amor dels seus amors, parlantnos de *Notes lingüístiques y d'estil sobre les inscripcions y cartes de Catalunya anteriors al segle xrv*. Com havèu sentit suara, desenrotlla'l tema ab maestría y complet domini de la materia que tracta, revelantse en lo transcurs de la peroració un erudit torcimany de la nostra parla.

Lo discurs comença, llevat l'exordi de consuetut en aquestes solemnitats, senyalant els epígrafs llatins com los textos llingüístichs més antichs qui's conexen a Catalunya, los quals arriben fins la desena centuria, a posta per a testimoniar la naxença del verb nostrat. Mercès a llur curtedat, y també a llur redacció, segons fórmules sancionades per la costum, lo nostre autor no concedeix importància llingüística als epígrafs publicats per Hübner y'l Pare Fita, si bé regoneix que tenen gran importància històrica; además, no s'ha d'oblidar que per ésser la Espanya tarraconense una de les primeres províncies romanisades, mantingué son llatí epigràfich en perfecta correcció literaria, conservant molts arcaïsmes. Aquesta afirmació la

prova 'l dissertant ab nombrosos exemples, que compara ab altres de les demés terres ibèriques.

Ens explica com lo llatí vulgar fou 'l gran vector de vulgarismes, com, per exemple, masculinisar neutres singulars, feminisar y singularisar plurals, etc., etc., y, per lo que pertany a la provincia tarraconense, cita 'ls vulgarismes exclusius d'ella, fonamentant son rahonament en làpides trobades a Tarragona y a Terol, fent notar lo peu de inferioritat en que 's troba dita provincia referent a molts altres vulgarismes comparada ab altres regions hispàniques, y atribuint la diferencia a la cura y excel·lencia dels nostres epigrafistes, dels quals treu a faró algunes làpides, la major part d'elles funeraries, acabant per fer l'elogi de la cèlebre lauda existent en los baxos del Palau Arquebisbal de Tarragona, la qual, Flavius Rufinus y Empronius Diofanis ofrenaren a la memoria del auriga qui, malgrat els metges, morí de malaltía, no concedintli els *deus manes* que morís ab gloria en lo circh : «*Hoc rudis aurigae requiescunt ossa sepulchro | nec tamen ignari flectere lora manu | ...*», etc.

A part les naturals influències autòctones, lo llatí sofrí forta sotragada ab les irrupcions germàniques dintre l'Imperi, enderrocant sa cultura : y rompent el nexa de llur mutua convivència, dexà les diverses regions en estat de receptivitat per a sofrir la influència d'altres invasions : axí s'explica que visigoths y alarbs dexessin fites senyaladores de llur pas.

Lo criteri sostingut per alguns romanistes que'l català sia importat de Provença, ell lo contradí, y aferma, basantse en la lley natural, que reaccions llingüístiques pariones formaren no en la sola Provença, sinó en les diverses terres d'och boy simultàniament invadides, la llengua llur, la qual se dialectisà, per la influència avassalladora del medi qui tot lo que en ell s'enclou empremta ab son segell perdurable.

Una erudita excursió sobre la primera aparició de documents en vulgar en les novelles nacions romàniques li serveix per a manifestar que no cal fiar massa en la autoritat llingüística de certs documents copiats. Nega que'ls documents mitgevals de cancelleria y de particulars instruits palesin una confusió ortogràfica, com lleugerament s'ha afermat, ans al contrari : en los documents originals la grafia es sempre la matexa, excepció feta de les naturals vacilacions, com tentines d'infantesa, observades en los fonemes novells no derivats del llatí. Fa notar, ab rahó, que si per a judicar de la ortografia pretèrita no són millors testimonis les escribes de corts menors, monestirs de segon orde y notaris de llogaret, ho són per a la fonètica, mor-

fologia y sintaxi de la llengua parlada, contribuint, entre altres ventatges, a facilitar l'aclariment de la llengua.

L'estudi de cinch cents sexanta documents originals li sugereix una serie interessantíssima de consideracions fonètiques.

Tractant de morfologia explica la supressió de la *m* y 'ls seus resultats; de quan finexen los plurals en *as*; del nominatiu y genitiu en los títols y noms geogràfics; de la substitució del genitiu de possessió; dels pronoms personals de tercera persona per a denotar possessió; substitució del datiu, etc.

Demuestra, ab aciençades disquisicions, que, en general, contra lo que molts creuen, l'article masculí *el* no es forma catalana. Afirmació qui té la seva oportunitat en aquests temps de dictadura filològica, odiosa com totes les tiranies, en los quals lo article masculí *lo* ha sigut anatematizat y bandejat de la estampa com un malfactor, y mentrestant, lo article escobat, sentint parlar los del Camp de Tarragona y los de comarques lleidatanes, barboteja sornaguer «*E par si muove*». Però, per astruch voler providencial, Barcelona no es Catalunya, y lo article bandejat tart o d'hora tornarà d'exili ab sos prestigis y preeminencies, concedint al seu substitut únicament lo dret de suplència per a col·laborar al embelliment de la llengua, procurantli sonoritats y evitantli repeticions.

Tracta en escalaborn, car no aporta solucions definitives per tenir aquestes en curs d'estudi, la aplicació del nominatiu *qui*, tan oblidada per molts dels nostres literats, los quals usen sempre *que*, no sols quan los antecedents a que fan referença són animats femenins o pertanyen a coses inanimades, sinó àdhuch quan es un antecedent animat masculí.

Apoyantse, axí mateix, en documents, observa 'l cambi sintàctic de la substitució dels infinitius per preposicions subordinades.

Acaba parlant d'estètica literaria y d'estil y, com es natural, fonamenta son criteri en documents cancellereschs y lletres procedents d'estaments enlayrats, o sien, com ell justament y bella les anomena, «les flors d'erudició». Passa revista començant per lo elench de mots, desde sa forma més simplista a la complicada: Testaments, Juraments feudals, Clams, Greuges; y arriba als Documents de cancelleria, hont indica les galanies retòriques dels escriptors, fixantse en la diferencia qualitativa en contra de les corts pirenenques respecte a Barcelona, degut a que Barcelona, per ésser la capital y la residència sobirana, tenia sa cancelleria més intel·ligent y erudita.

Les actes de consagració de l'Esglesia del Castell de Lillet y de La Seu d'Urgell són dignes de llohança per la construcció y fluidesa del llatí llur, y cita també altres documents originals, considerant la redacció de la carta esponsalicia del Comte Sunyer com lo millor d'entre los documents que li són contemporanis.

Arribant als documents particulars, herauts precursors de la plena floració de nostra llengua, indica una serie de lletres, y, entre elles, la de *Geralda de Vilamur clamant justicia del seu parent lo Rey En Jaume II*, y la del *Vescomte de Cardona adreçada a Na Guilleuma de Montcada*, fentli fermaça de sostenirla en son dret.

Y ací fineix lo notable parlament de *N'Anfòs Par*, lo qual, com digueren los seus censors, al judicarlo relliga y segueix de bell nou, en lo que fa referença a estudis filològichs, la tradició de la *Reyal Academia de Bones Lletres*, la qual s'enorgulleix d'haver tinguts entre sos membres *En Milà y Fontanals*, *En Bastero y En Balari*, als quals y a *En Forteza*, tributa un respectuós homenatge nostre Acadèmic novell.

* * *

M'agreuja no ésser tècnich, car aytal falla no m'ha permès donar, com fóra mon desig, tot lo relleu, del qual n'es merexedora, a la oració filològica que lo novell Acadèmic ens acaba d'esgranar suara. Però jo, pobre de mi, no sóch altra cosa que un escrivent, no un escriptor, qui 's gaudeix de la obra del gramàtic, com la avessa y la forniga 's gaudexen del treball de minayre de la cigala, sadollant la set llur xuclant la saba que brolla de la dèu que l'insecte, tan calumniat per la falla, ha obert ab son esperó en la escorça de una branca. Ja sé que lo camí més planer hauría sigut dexar que un altre company abastament docte portés la veu de la Academia; però, que us diré?, me fou tan temptadora la comanda, tenia jo tan a cor el contestar, que no m'ha dolgut sacrificar mon amor propi palesant la meva niciesa a barates d'ostentar el padrinatge del pros y neffit cavaller qui, armat de totes armes, entra avuy en nostra Confraria per a major honra y gloria de Catalunya.

Amich Par:

Sia benvinguda la senyoria vostra en lo nostre cenaclé a ocupar dignament lo lloch del varó meritíssim qui fou *En Riera*

y Bertran y continuar la seva obra de devoció y enaltiment de la Llengua Catalana; en qual conreu dexà solch perdurable; Si axí ho fèu, que no ho dupto, honorarèu la venera que li pertenesqué, la qual vos serà imposada per nostre President.

Y quan lo vostre esperit sia conturbat pel borboll que congria sota les naus de la Llotja de Mar la febre dels negocis, sota la navella de la Sagristia de Santa Àgata, en les lectures nostrades y converses serenes, trobarèu repòs y refrigeri.

He dit.